

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

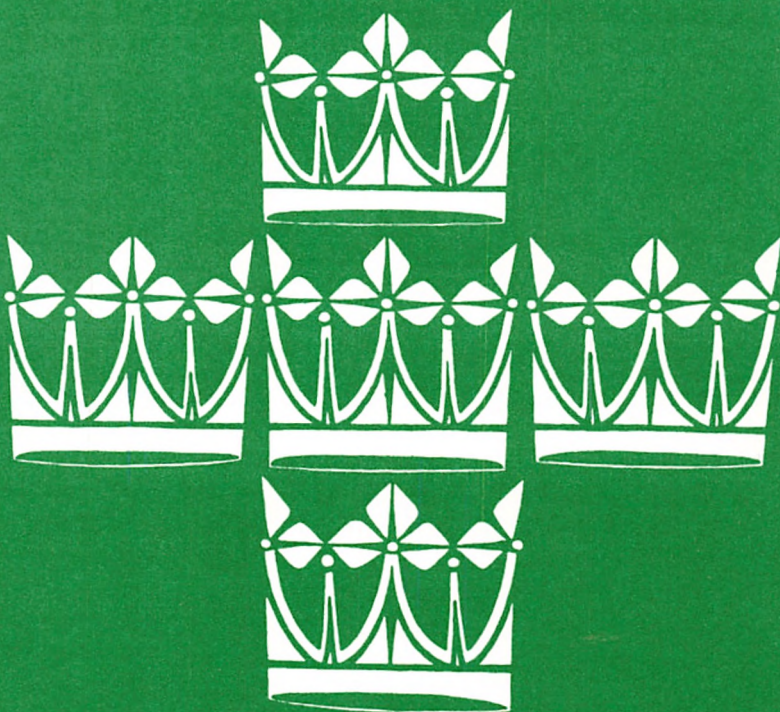
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Harald Nissen

En Rømergåte fra Erkebispegården i Trondheim297

Tom C. Bergroth

Kungliga stormästarevapen i Svenska Frimurare Orden314

Heraldica varia321

Heraldisk litteratur siden sidst326

Dette hæfte er udgivet med støtte fra Nordisk publiceringsnævn for humanistiske tidsskrifter og Stiftelsen Svenska Frimurare Ordens Museifond.

Vejledning til forfatterne

Manuskripter indsendes til redaktionen i et eksemplar, mens forfatteren selv beholder en kopi. Redaktionen påtager sig intet ansvar for uopfordret indsendte manuskripter, billeder m.m., men returnerer i øvrigt billedmateriale efter brugen.

Manuskripter maskinskrives på A4-ark med 1 1/2 linjes afstand og 4-5 cm bred margen. Forkortelser bør så vidt muligt undgås (altså ikke H.T. eller lignende, men: Heraldisk Tidsskrift). Egentlige artikler skal være forsynet med et kort resume på engelsk, tysk eller fransk.

Noterne markeres med et svævende tal (uden parentes) i brød- eller billedtekst, noterne skrives for sig og nummereres fortløbende. Titlen på de bøger og tidsskrifter, der henvises til, kursiveres eller understreges, og både forfatter, titel og udgivelsessted og -år medtages.

Billeder. Billedtekster skrives ligeledes for sig og nummereres fortløbende. Der bruges betegnelsen Ill./ill. både i brød- og billedtekst. Billedernes omtrentlige placering i brødteksten markeres i margenen. Billedforslag med tilhørende undertekster vedlægges samtidig med at manuskriptet indsendes. Billedteksterne skal foreligge på et af de skandinaviske sprog samt på resumeets sprog.

Håndskrevne rettelser bør ikke forekomme i manuskriptet. Når manuskriptet er godkendt og korrekturen foreligger, kan rettelser mod manuskriptet, herunder udvidelse af tekst eller noter, ikke ventes fulgt af redaktionen. Dersom rettelser mod manuskript er tvingende nødvendige, betales de af forfatteren.

Efter udsendelsen af tidsskriftet får forfatteren et antal heraf, svarende til antallet af trykte sider i artiklen.

Anmeldelser forsynes med overskrift af følgende indhold og med tegnsætning som anført: Forfatterens/forfatterens navn/e: Bogens titel (evt. undertitel eller skriftrække). Udgivelsessted, forlag, årstallet på titelbladet. Antal sider (evt. romertal + arabertal, f.eks. XII, 356 s.). Ved illustrerede værker antal plancher eller blot ill., antal kort. Pris i oprindelseslandets valuta.

Artikler modtages helst på diskette sammen med en papirudskrift af manuskriptet. Disketten bør kun vise én teksttype, altså uden kursivering, fed type eller understregninger. Sådanne markeringer kan derimod angives i det vedlagte manuskript. Teksten skrives uden brug af orddelinger, notefunktion og tabulator ved linjeskift, og der må ikke forekomme en blank linje mellem hvert nyt afsnit. Noterne følger samlet sidst efter teksten. Diskette leveres som WP 5.1, ASCII-format eller MacWrite.

En Rømergåte fra Erkebispegården i Trondheim

Av Harald Nissen

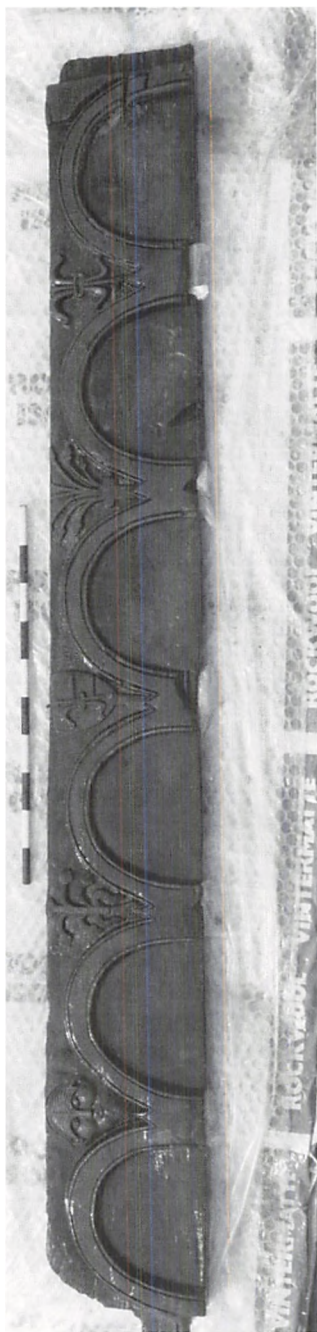
I 1983 brant deler av Erkebispegården i Trondheim. Men heldigvis var det ikke de eldste delene som ble offer for flammene. Syd for Domkirken, parallelt med Domkirkens langskip i øst-vest retning finner vi de eldste delene av Erkebispegården, som er fra 1100- og 1200-tallet. Det skal være det eldste profane byggverk i Norge, bygget i sten. I vinkel med denne delen, mot vest, er en fløy som består av Lavethuset og Vekthuset. Denne delen er også bygget i sten. Over en dør inn mot gårdsplassen finner vi våpenet for Norges siste erkebiskop, Olav Engelbrektsson. Det visir en rose omgitt av tre liljer i trepass.¹ Fløyen huser i dag bl. a. Rustkammeret. Rustkammeret er en avdeling under Forsvarsmuseet i Oslo. I vinkel med Rustkammeret er en fløy bygget i tre, fra 1700-tallet. I denne fløyen som utgjør halvparten av sydfløyen, finner vi i dag bl.a. kontorer. I vinkel med den eldste delen var også en østfløy og i forbindelse med den den andre halvparten av sydfløyen. Dette var militære lagerbygninger bygget på 1700- og 1800-tallet.

Erkebispegården ble fra 1556 sete for Trondhjems lens administrasjon. Fra reformasjonen i 1537 var lenet blitt administrert fra Steinvikholm, en borg bygget av Olav Engelbrektsson på en holme inne i Trondheimsfjorden i de urolige årene før reformasjonen. Men fra 1556 ble Erkebispegården igjen et livlig og betydningsfullt sentrum, og den fikk nu betegnelsen Kongsgården. Fra 1660 var den residens

for stiftamtmanden, inntil de militære myndigheter i 1686 overtok hele anlegget.² Militæretaten har inntil nylig disponert Erkebispegården.

Det var de militære lagerbygninger i øst- og sydfløyen som i 1983 ble flammens rov. Dessverre ble da store deler av Domkirkens sten- og skulptursamling ødelagt,³ foruten at Heimefrontmuseet gikk tapt. Denne delen er i dag bygget opp igjen etter utlyst nordisk konkurranse, som ble vunnet av den danske arkitekt Simon Christiansen. Etter konkurransen er det imidlertid Nils Henrik Eggens arkitektkontor i Trondheim som har planlagt bygget i tråd med Christiansens vinnerutkast. Det har blitt en utmerket løsning som føyer seg fint sammen med de eldre deler av Erkebispegården. Her finner vi i dag kontorer for biskopen av Nidaros, Senter for middelalderstudier ved Norges Teknisk-Naturvitenskapelige Universitet og Museum for Erkebispegården. Men før man kom så langt var det fem år med arkeologiske utgravninger av branntomten og store deler av gårdsplassen mellom disse fløyene.

Her var det man fant virkelig interessante ting, bl.a. fant man erkebispens myntverksted. I perioder hadde erkebispens kongens tillatelse til å slå sin egen mynt. Videre fant man en våpensmie. Det ble også gravet ut en karpedam og et skomakerverksted, for å nevne noe. Men her var ikke bare arbeide for arkeologer. Dette var et tverrvitenskapelig prosjekt med bl.a. botanikere i sving. Man fant rester av teks-

tiler med blyplomber med heraldiske motiver som viste hvor de var importert fra. Jeg kan nevne England eller Harderwijk i Nederland.

Erkebispens var en mektig mann. Han var ikke bare Pavens representant for den norske kirkeprovins, men også formann i det norske riksråd. Her møtte også de norske biskoper. Fra 1475 hadde han det meste av Trondelag og dertil Trondheim by i len av Kongen.⁴ Nordover langs kysten hadde han plassert sine setesveiner på sine viktigste eiendommer. De hadde ansvaret for hans inntekter og hans handel. For å drive kirken måtte erkebispens ha inntekter, og de ble tatt inn i form av blant annet bøter og jordleie. Disse inntektene kom inn i naturalia, som korn, smør, fisk og skinnvarer. For å få dekket sine behov, byttet han for eksempel smør i mot hvetemel og vin, noe han trengte til nattverden.⁵ Vi har også eksempel på at han som en fyrste har delt ut våpenbrev til sine setesveiner.⁶

Praktstykkene dukket med korte mellomrom opp under utgravningene. Sommeren 1995 ble det funnet en ca. 3,4 m lang og ca. 40 cm bred planke.⁷ Den var brukt som trebregging utenfor skomakerverkstedet. Da man løftet den opp av den fuktige jorden, fant man på undersiden seks vel bevarte rundbucete flater skåret inn i planken. Over feltene var det skåret inn et mannsansikt, et våpenskjold, et par ornamenter (trær - et lindetre eller et furutre og et eiketree?) og en heraldisk lilje (Ill. 1). Motivet er avsluttet, og planken er altså be-

Ill. 1. Planken som ble funnet foran skomakerverkstedet. Idag i Erkebisppegårdens museum. *The plank found in front of the shoemaker's shop. Today in the Museum of the Archbishop's residence.* - Foto: L. Renolen, NIKU

Ill. 2. Detaljfoto av våpenet på planken.
Close-up of the arms on the plank. - Foto: L. Renolen, NIKU

vart i full lengde. Videre kan vi se at den har vært felt inn i tilstøtende trestykker på sidene og i underkant. Oversiden er kuttet." Våpenskjoldet som vel er litt primitivt utført, viser i et strykejernformet skjold, et kløvd våpen med i første felt en halv lilje fast på delingen og i andre felt to bjelker (Ill. 2). Til å begynne med trodde man at man her hadde funnet kannikenes ryggstø. Senere gjettest man på andre muligheter. Planken kan ha vært forstykket på en stor kiste. Den kan minne om kister fra middelalderen." Eller det er kanskje del av en sedilia, en benk hvor celebrant og andre officianter satt under visse deler av messen." Førstekonservator Håkon A. Andersen ved Nordnorsk Kunsthøgskule i Trondheim har sett på planken og målt den nøyaktig til 3,37 m. Videre har han undersøkt om den kunne passe i okto-

Ill. 3. Den eldre Rømer-slektens våpen.
The coat-of-arms of the older Rømer family. -
Efter H. Storcks originaltegning, Rigsarkivet, København.

gonen, der alteret i Nidaros domkirke er plassert. Han skriver om det: "Lengden kan være tilpasset den sørøstre skrakkeveggen i oktogonen. Den ville fått akkurat plass, ettersom avstanden mellom pilarbasene er 3,52 m. Dette ville være en rimelig plass for sedilia, rett overfor katedraen, også i høymiddelalderen".

Etter hvilket arkeologisk lag planken lå i, må den ha havnet utenfor skomakerverkstedet ca. år 1500." Siden planken var forsynt med et våpenskjold, ble jeg tilkalt for å uttale meg om det. Jeg kunne ikke svare på stående fot. Men etter å ha tenkt meg om og sett litt i litteraturen, kom jeg til at det måtte være våpenet for den eldre Rømerætt, som jo viser kløvd skjold med halv lilje fast på delingen i første felt og i andre felt to bjelker (Ill. 3). Slekten omtales i Danmarks Adels Aarvog 1913 som Rømer I. Her finner vi herr Otte Rømer som 1361 med sine og fru Gjertruds barn

Ill. 4. Otte Rømers segl fra 1370.
The seal of Otte Rømer from 1370. - Norske Sigiller nr. 862.

Ill. 5. Otte Rømers segl fra 1389.
The seal of Otte Rømer from 1389. - Norske Sigiller nr. 1130.

av kongene Magnus og Haakon får brev på Audun Hugleiksson Hestakorns forbrudte gods i Nordfjord. Otte Rømer var i 1370 medlem av Norges rikes råd, 1371 fehirde og hirdstjore i Trondheim. Fehirden var kongens godsforvalter og krevet inn leidangskatten og andre kongelige inkomster.¹² I 1300-årene var Norge delt i fem skattedistrikter eller fehirdsler (Trondheim, Bergen, Oslo, Tunsberg og Båhus) med hver sin fehirde. I unionstiden gikk de over til å bli lensmenn (som i Norge ofte blir kalt lensherrer) og slottshøvedsmenn. Hirdstjorene var formenn i kongens hird. Hirden var i Norges middelalder betegnelsen for kongens livvakt og hoff. Enkelte hirdmenn kunne ha lokale kongelige verv. I 1385 forekommer Otte Rømer som syeselmann på Hålogaland (Nord-Norge). I 1383 betegnes han som ridder. Han beseglet i 1370, 1389 og 1398 med den eldre Rømer-ættens våpen.¹³ Herr Ottes våpen-segl kjennes i to varianter (Ill. 4 og 5). Det fra 1389 og 1398 (Ill. 5), er særlig praktfullt utstyrt.¹⁴ Beseglingen fra 1398 kommer vi tilbake til senere. Herr Otte nevnes siste gang i live i et brev utstedt i Bergen 19.8.1409 da han er blant dommerne i en arvesak om Giske-godset.¹⁵ Sannsynligvis

døde han 1411, idet hans sønn Svale Rømer 30.11.1411 lot lese farens kongebrev på Nordfjordgodset¹⁶ - utvilsomt i anledning av hans tiltredelse av arven.¹⁷

En datter Elsebe, gift med herr Jacob (Jep) Fastulfson, ble stammor for den slekten som genealogene kaller den yngre Rømer-ætt, Rømer II.¹⁸ Den førte et våpen sinister skrådelt av sølv over svart. Slekten ble eier av setegården Austrått i Trøndelag. Til denne slekten hørte den kjente norske adelsdame fru Ingerd Ottesdatter. Hun kjennes fra Henrik Ibsens drama, Fru Inger til Østraat. Hennes datter Lucie ble stammor til slekten Bielke på Austrått.¹⁹ Den yngre Rømer-ættens våpen brukes i dag som kommunevåpen for Ørland kommune i Sør-Trøndelag fylke.²⁰

I Danmarks Adels Aarvog 1913 regnes Otte Rømer som sønn av herr Svale Olfvirsson (Ølversson). Men i følge Henning Sollied kan ikke det være riktig.²¹ Videre har Geirr I. Leistad prøvd å vise at herr Otte Rømer var søstersønn av Svale Ølversson.²² Herr Svale brukte da heller ikke Rømer-våpenet i sitt segl (Ill. 6), men et våpen med en skråbjelke.²³ Sollied mener Otte Rømer må være sønn av en Henning Rømer, som igjen var sønn av en Henning Rømer. Det

Ill. 6. Svale Olfvirssons segl.
The seal of Svale Olfvirsson. - Norske Sigiller
nr. 605.

menes også at denne Rømer-ætten skriver seg fra Mecklenburg, og Sollied skriver i den forbindelse: "Man har også lenge vært opmerksom på at der i Mecklenburg på 1300-tallet forekommer en slekt Rømer som fører samme våben som herr Otte, og det kan derfor heller ingen tvil herske om at denne må ha tilhørt den tyske slekt. Som bekjent var der nær forbindelse mellem den norsk-svenske og den mecklenburgske fyrsteætt på 1300-tallet, og mange mecklenburgske adelsmenn bosatte sig på denne tid i de nordiske land".²⁴

I Mecklenburg forekommer med dette navnet tidligst en ridder Heinrich Römer (von Rome) i 1230 ved fyrstene Johann av Mecklenburgs og Nicolaus av Werles overenskomst med greve Günzel av Schwerin.²⁵ Samme slektsnavn førte ridderen Henning, som i 1304 var medlover for fyrst Heinrich av Mecklenburg og da tilhørte den stargardske adel (i det østlige Mecklenburg).²⁶ I landet Stargard - og dermed utvilsomt av samme slekt som foregående, forekommer i 1349 også ridderen Zabel Römer (død 1353/1370).²⁷ Han var gift med en datter (var død 1370) av væpneren Kotimar von Retzow (levde 1333, død 1337/1370), og hun medbrakte som

medgift godset Leussow ved Mirow.²⁸ Dette godset avhendet Zabel Römers sønner Otto og Harneit i 1370, som begge kun forkommer dette året.²⁹ Zabel Römer er muligens identisk med den Zabel Römer som forekommer som brandenburgsk vasall i fortegnelsen fra 1320 over de pommerske hertugers oppgjør over utgifter i krigen med Brandenburg.³⁰ Slekten Römer synes utdødd i Mecklenburg på 1400-tallet. Fornavnene i denne mecklenburgske slekten, Henning, Harneit (Harnikt) og Otto forkommer også i den norske slekten.

Slekten Römers mecklenburgske våpen kjennes kun fra brødrene Otto og Harneits segl fra 1370, hvor de i Mecklenburgisches Urkunden-Buch beskrives som "gespalten, vorne eine halbe Lilie, hinten zwei Querbalken", altså identisk med den norske slektens våpenskjold.³¹ Den norske væpner Otto Römer beseglet i 1398 kong Erik av Norge og Danmarks stadfestelse av hanseatenes privilegier med et segl, som foruten skjoldet også viser hjelmtegnet: "Ueber einem gelehten Schilde ... steht ein Rechtprofilhelm mit aufwehender Helmdecke und bedeckt mit einer Krone, die mit 3 Federbüschen besteckt ist."³² Her har vi altså det seglet som er avbildet i illustrasjon nr. 5.

Slike kløvde våpen finnes det flere eksempler på i heraldikken, også med f.eks. slike "fleur-de-lis dimidiated". De kan ha oppstått hvor to familier er forenet gjennom ekteskap. Et eksempel på det er slekten Holsteins våpen. Her er det i første felt en rose og under den en halv rose fast på delingen. Opprinnelig har det vært tre roser to over en. Som Rømer, kommer den også fra Mecklenburg.³³

Ikke så få av de eldste mecklenburgske adelsvåpener er kløvde.³⁴ Det holsteinske våpen tilhører en våpengruppe, hvor fellesnevneren er slekten von Havelbergs to sammenstilte vinger. I denne våpengruppen forekommer også et våpen, slekten von Kamptz', med en lilje. Flere side-linjer av denne slekten førte likedan som Römer-slekten en halv lilje fast på kløvningen i det ene feltet (og en vinge i det andre feltet).³⁵ Slekten Römer opptrer i det samme område som slektene von Havelberg og von Kamptz. Og Zabel Römers svigerfar, væpneren Kotimar von Retzow var uten tvil et olde- eller barnebarn av den ridder Kotimar von Retzow (levde 1256 og 1270)³⁶ hvis mor etter fornavnet å dømme må ha vært en datter av ridderen Kotimar von Havelberg (levde 1227 og 1239).³⁷ Det er derfor fristende å henføre det rømerske våpen til den våpengruppe, som utgår fra slekten von Kamptz.

Herr Otte var som nevnt gift med Gjertrud, som muligens var datter av en Svale. Videre mener Sollied at herr Otte hadde en bror Harnikt Henningson, rådmann i Bergen og gift med Sigrid (Bolt). Deres sønn igjen var Aslak Bolt, født omkring 1375 og død 1450. Aslak Bolt ble i 1407 valgt til biskop i Oslo.³⁸ Samme år ble han forflyttet til Bergen. I 1428 ble han erkebiskop i Nidaros (Trondheim).

Det har vært ment at Aslak Bolts mor var en Rømer. Sollied hevder imidlertid at Aslak Bolt nedstammer fra Rømerne på farssiden. Han nevner også at Aslaks mor muligens kunne være av Bolt-slekten. Den førte et våpen som var kløvde med i første felt en halv lilje fast på delingen og i andre felt to sparrer (Ill. 7). Våler kommune i Østfold fylke har dette motivet som

Ill. 7. Bolt-slekten våpen.
The coat-of-arms of the Bolt family.
- Etter H. Storcks originaltegning, Rigsarkivct, København.

kommunevåpen, siden slekten særlig var knyttet til Østfold.³⁹ I en artikkel om Aslak Bolt i *Nye Danske Magazin*,⁴⁰ finner vi på side 1 et segl med kløvde våpen med halv lilje fast på delingen i første felt og to sparrer i andre felt. Omskriften er S[igillum] ASLACI IVARI. Artikkelforfatteren mener dette er Aslak Bolts segl og at Aslaks far var Iver Bolt, eier av gården Gemblastadh i Nordfjord. Men kan man være sikker på at Aslak Ivarson er den senere biskop i Bergen og erkebiskop i Trondheim? Aslak Bolt førte nemlig både som biskop og erkebiskop Rømer-våpenet. Når det gjelder Bolt-slekten, viser jeg ellers til H. Sollieds artikkel i *Norsk slektshistorisk tidsskrift* (1940-1942).⁴¹

Jeg må også nevne det såkalte Aslak Bolts drikkehorn. Det er et flott utstyrt drikkehorn som etter en oppskrift fra 1696 skal ha tilhørt Aslak Bolt. Det som her er interessant, er at hornet er utstyrt med et

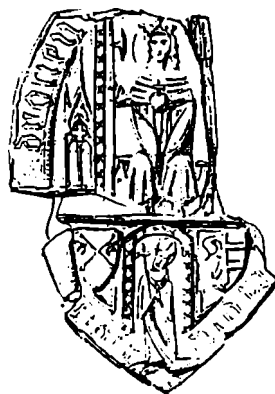

Ill. 8. Aslak Bolts hovedsegl som erkebiskop.
The great seal of Aslak Bolt as archbishop. -
Efter tegning i Riksarkivet, Oslo

muningsbeslag av forgylt sølv og prydet med tre graverte skjold med våpenmerker som er velkjente i norsk middelalder. Det ene våpenet er Bolt-våpenet, altså kløvd våpen med halv lilje fast på delingen i første felt og to sparrer i andre felt. Men det er tvilsomt om hornet har tilhørt Aslak Bolt.⁴² Hornet eies av Nationalmusset i København og er i dag utstilt i museet i Erkebispegården i Trondheim.

Men dette får være nok vedrørende diskusjonen om den norske Rømer-ættens genealogi, og jeg henviser leserne til Sollieds (1938) og Leistads (1985) utmerkete artikler. Jeg viser også til sidene IX-XI i den nye utgave av Aslak Bolts jordebok.⁴¹

Som allerede nevnt førte Aslak Bolt den eldre Rømer-ættens våpen i sitt segl, nemlig kløvd med halv lilje fast på delingen i første felt og to bjelker i andre felt. Vi kjenner flere av hans segl. Ved den historiske utstilling i Trondheim i 1953 til minne om opprettelsen av den norske kirkeprovins i 1153, var det også utstilt geistlige segl i Nidaros.⁴⁴ I katalogen for utstillingen er det nevnt tre segl brukt av erkebiskop

Ill. 9. Aslak Bolts sekret som erkebiskop.
The smaller seal of Aslak Bolt as archbishop. -
Efter tegning i Riksarkivet, Oslo

Aslak Bolt. Riksarkivet Oslo har vært så vennlig å sende meg tegninger av Aslak Bolts segl. Noen av tegningene viser defekte segl. Men to av tegningene viser segl hvor det er bevart våpenskjold (Ill. 8 og 9).

Det ene seglet nr. 16 i utstillingskatalogen (Ill. 8) betegner Trætteberg som et spissovalt hovedsegl og skriver om det: "Omskriften er med minuskler: "Signum + aslaci' bolt + deo + patiente' archiepiskopi. nidrosiensis (Segl tilhørende Aslak Bolt, av Guds nåde erkebiskop i Nidaros). Ellers synes stemplet å være identisk med nr. 13 og 14 ovenfor, bare med endringer i skjoldet hvorav det ene har fått Rømer-ættens våpen. - Avtrykk 1332-1445. Det ser ut som de seks erkebiskoper 1350-1450 har brukt samme stempel, med endring av navn og våpen".

Selv mener jeg at omskriften begynner med Sigillum og ikke Signum. En tegning av dette seglet er også gjengitt i Nyc Danske Magazin 1794 (s. 33).⁴⁵ Tegneren har ment at det står Sigillum.

Siden seglstemplet skal være det samme som nr. 13, d.v.s. Olav I, erkebiskop 1350-

1370, gjengir jeg Trættebergs beskrivelse av det: "Seglet innholder Hellig Olav sittende på trone med krone, øks og korsbærende globe. Han rammes inn av et forgrenet arkitekturverk som antakelig betyr Nidaros-katedralen, med fire små helgenfigurer i nisjer. Nederst kneler erkebiskopen (bortbrutt i avtrykkene) mellom to skjold, hvorav det forreste bærer domkirkens våpen: krumstav og krysslagte nøkler". Trætteberg skriver også at seglet er ca. 96 mm høyt og ca. 58 mm bredt.

I beskrivelsen av nr. 14, Vinalde, erkebiskop 1387-1402, skriver Trætteberg at seglet ligner mye på det foregående, og er vel samme stempel, med nytt navn innsatt. Han skriver også at bak biskopen sees et skjold med ættevåpenet, en flakt lilje.

Hvis vi vender tilbake til vår illustrasjon nr. 8, ser vi at foran erkebiskopen har vi Rømer-våpenet, mens våpenet bak erkebiskopen har en mystisk figur. Kan dette egentlig være Vinaldes flakte lilje som står igjen fra Aslaks forgjenger? I den ovenfor nevnte segltegning fra Nye Danske Magazin 1794 (s. 33),⁴⁶ har tegneren gjengitt våpenet med to krysslagte nøkler. Men det mener jeg må være frukt av tegnerens fantasi. Dette er nok Vinaldes flakte lilje.

Hvis vi går til side 41 i Nye Danske Magazin 1794, finner vi en beskrivelse av seglet som er avbildet på side 33: "Under dette Mageskrifte hænger og Erkebiskopens store segl, saaledes som det foran er stukket i Kobber. Det forestiller den hellige Kong Oluf, med Rigsæble og den norske Øxe, siddende under et Ciborio, som er prydet med mange andre Helgenes Billeder. Allermødest sees Erkebiskopen in Pontificalibus staaende i en bedende Stilling i en Celle, imellem to Vaabener,

hvoraf det andet i alle Aftrykke som vi have seet, er afslidt og aldeles utydeligt, hvorvel man af et mindre Segl, hvoraf ikkun et Fragment er tilovers, seer at det skal forestille to krydsvis lagde Nøkler; det første forstiller hans Familie-Vaaben, et deelt Skjold, i første Feldt en halv Lilie, i det andet to Bielker. Omskriften er: S. ASLACI. BOLT. GRA. DIVINA ARCHIEPISCOPI. NIDROSIENSIS.

Før vi kommenterer det sist nevnte segl, skal vi se på det neste Aslak Bolt-seglet som er nr. 17 i utstillingskatalogen fra 1953 (Ill. 9).⁴⁷ Det beskriver Trætteberg slik: "Sekret - spissovalt. Synes å være samme stempel som Vinaldes nr. 15 ovenfor, men med den endring at ættevåpnet nå er Rømer-ættens. Omskriften er omtrent borte i avtrykkene som fins 1434-1437". Om segl nr. 15 skriver Trætteberg at bildet er en forenklet utgave av det på hovedseglet. Han nevner også at det er ca. 65 mm høyt og 43 mm bredt. Vi ser også av illustrasjon nr. 9 at skjoldet foran den knelende erkebiskop har to krysslagte nøkler og skjoldet bak viser Rømer-ættens våpen. Dette seglet finner vi også i Nye Danske Magazin 1794 (s. 67).⁴⁸ Det må være fragment av dette seglet som på side 41 i Nye Danske Magazin er betegnet som "et mindre Segl". Men på grunnlag av sekretet å trekke den slutning at det andre våpenet i det store seglet har hatt to nøkler, mener jeg må være galt. Der har nok Vinaldes våpen stått, mens Aslak Bolt har plassert sitt familievåpen der hvor embetsvåpenet egentlig skal stå. Embetsvåpenet skal nemlig ha den fornemste plassen.

Domkirkens eller skal vi si erkestiftets våpen har variert fra krumstav med krysslagte nøkler til bare krysslagte nøkler og

videre til opprett korsstav og to økser i kryss. Det siste ble brukt av Gaute, erkebiskop 1475-1510. Motivet finner vi i dag i Sør-Trøndelag fylkes våpen.⁴⁹ Den norske kirkes våpen er idag i rødt et gull kløverbladkors lagt på to addosserte gullskjefte sølvvæker.⁵⁰ Det ble første gang brukt i seglet til Erik Valkendorff, erkebiskop 1510-1522.

Men vi må igjen vende tilbake til Aslak Bolt. Nr. 18 i utstillingskatalogen fra 1953 betegner Trætteberg som ringsignet ca. 16 mm. Trætteberg skriver her: "Våpensegl uten tekst. Rømervåpnet holdes av en engel. - Bevart i en yngre tegning; avtrykk ukjent". Om det skriver førstearkivar Tor Weidling ved Riksarkivet, Oslo i brev dattert 28.8.1997: "Vi har ikke funnet noen segltegning av Aslak Bolts ringsignet (jfr. Nr. 18 i Katalog for den historiske utstilling, Trondheim 1953) blant segltegnin-gene i Kjeldeskriftavdelingen. Vi har også foretatt en mindre undersøkelse i privatar-kiv 613 Hallvard Trætteberg. Heller ikke denne undersøkelsen førte til funn av en slik segltegning". Imidlertid finner vi også tegning av dette seglet i Nye Danske Ma-gazin 1794 (s. 65).⁵¹ Selv gjengir Trætte-berg bare en enkel skisse av det samme

Ill. 10. Segl av Aslak Bolts signetring.
The seal of Aslak Bolt's ring. - Efter tegning i Nye Danske Magazin 1, 1794.

Ill. 11. Aslak Bolts segl som biskop i Bergen. Seglavtrykk fra 1429.
The seal of Aslak Bolt as bishop in Bergen. Seal from 1429. - Efter tegning i Riksarkivet, Oslo.

motivet, som sikkert er hans eget produkt. Her viser vi seglet fra Nye Danske Ma-gazin (1794, s. 65) (Ill. 10). Videre finner vi på side 40 i samme tidsskrift først en be-skrivelse av sekretet: "Seglet under dette Brev forestiller Kong Oluf den hellige sid-dende under et Ciborio, og derunder Erke-biskoppen med et Kors. Omskriften er: Se-cretum: Aslaci: primatis. Arciepiscope: ni-drosiensis." Videre står det: "For næste Hefte skal det blive i Kobber forestillet, til-ligemed hans Signetring, efter Tegninger i Sal. Klevenfeldts Samling." Når det gjel-der Klevenfeldts Samlinger, skriver Louis Bobé: "Hans omfattende haandskrevne Samlinger kom til det daværende Gehei-mearkiv, nu Rigsarkivet".⁵² Det skulle vel derfor være mulig å finne Trættebergs "yngre tegning" i Rigsarkivet, København.

Til slutt har vi Aslak Bolts segl som bis-kop i Bergen (Ill. 11). Trætteberg har be-skrevet det i en artikkel Geistlige segl i Bergens bispedømme ca. 1250-1530.⁵³ Her skriver han: "Rundt segl ca. 34 mm.

Minuskelomskrift: s' aslaci . bolt . epi . bergens. I baldakinformet, sengotisk kirkevelv eller kirkefasade står Maria med barnet, og i sideskipene en mannlig helgen og en kvinnehelgen som holder alterkalk eller monstrans. Nederst et skjold med Rømer-ættens (Aslaks mødrene) våpen: Kløvd av en halv lilje og to bjelker. - Avtrykk 1429 22/2 Trondheim (DN V 586)". Her legger vi merke til at til tross for H. Sollieds utmerkete artikkel fra 1938, så mener Trætteberg at Rømer er Aslak Bolts mødrene slekt. Dette seglet finner vi også i Nye Danske Magazin 1794 (s. 1).⁵⁴

Vi har altså to fremtredende personer knyttet til Trondheim som begge fører Rømer-våpenet. Det er fehirden og hirdstjoren herr Otte Rømer fra andre halvdel av 1300-tallet og erkebiskop Aslak Bolt fra første halvdel av 1400-tallet. Det har vært antatt at den eldre Rømer-slektens våpen var 1. felt blått med sølv halv lilje og 2. felt sølv med to røde bjelker.⁵⁵ Så etter mitt forslag ble Aslak Bolts våpen fremstilt slik i det historiske opptoget ved tusenårsjubileet for Trondheim i 1997. Imidlertid skal det ha vært rester av blå maling i 2. felt av skjoldet, like etter at planken var tatt opp av jorden (meddelt muntlig av Terje Bratberg). Det skal ha vært i hjørnet mellom kløvingen av øvre kant av øverste bjelke. Men det må ha forsvunnet under konserveringen.

For å komme tilbake til planken vår igjen. Er det mulig å aldersbestemme denne? Flere av leserne vil sikkert foreslå C-14-metoden. Alt organisk materiale inneholder isotopen C-14. Når organisk materiale dør, settes det igang en prosess hvor mengden av C-14 gradvis reduseres. Ved hjelp av denne metoden kan arkeologer al-

dersbestemme organisk materiale. Imidlertid er denne metoden ikke nøyaktig nok for vårt formål.

Men vi har en annen metode, dendrokronologi.⁵⁶ Alle har vi vel tallet årringer på stubben til et nyfelt tre, for å se hvor gammelt det er. Men det er ikke nødvendig å felle et tre for å se hvor gammelt det er. Vi kan bore inn i trestammen og ta en treprøve. Imidlertid har variasjonen av årringbredden fra år til år også vist seg å være en god metode for å rekonstruere sommerklima. En kurve som viser variasjon i sommertemperatur for en rekke år, viser seg å falle sammen med årringsmønsteret for de samme årene. Den kunnskapen en får ved å sammenligne årringsmønsteret med meteorologiske data benyttes til å rekonstruere klimaet bakover i tiden. I Norge er det naturlig å benytte furu til dette arbeidet. Furu gjenspeiler som regel temperaturvariasjonene godt, dessuten er det et treslag som er meget anvendt i gamle bygninger, slik at det er stor tilgang på bygningstømmer for de siste ca. 1000 år. Dersom en vil enda lenger tilbake med årringkronologi, er det også furu som er mest anvendelig ettersom dette treslaget var blant de første trærne som spredte seg over store deler av Norge etter siste istid. I våre myrer og tjern finnes store mengder med furustokker og C-14-dateringer viser at en kan finne stokker bakover i tiden helt til omtrent 8.500 år før nåtid.

Dendrokronologien bygger på det prinsippet at samtidige trær innen et homogent klimaområde utvikler et mønster av brede og smale årringer som normalt korrelerer med de klimatiske variasjonene fra år til år.

En absolutt dendrokronologisk datering er mulig bare dersom en referansekrono-

Ill. 12. Sigurd Favnesbane dreper dragen Favne. Fra portal i Hylestad krike, ca. 1200. Nu i Universitetets oldsaksamling i Oslo. Skjold som er bred ved toppen og løper ut i en spiss nederst. Hullet ut innvendig og med skjoldbukkel.

Sigurd Favnesbane (Dragonlayer) killing the dragon Favne. From portal in Hylestad church, ca. 1200, now in Museum of National Antiquities in Oslo. The shield is broad at the top and runs out to a point, slightly hollowed out on the inside and has a boss.

logi med kjente kalenderår er utarbeidet for det aktuelle klimaområde. Kronologien bygges som regel ved at en starter med årringene i en serie som er forankret i et kjent årstall, f.eks. fra stående trær. Årringsserien forlenges ved at en benytter bygningstømmer hvor de ytterste årringene ble dannet på samme tid som de innerste årringene hos det levende treet. Ved å benytte dette prinsippet på stadig eldre materiale, kan en utarbeide årringsserier som går stadig lengre tilbake i tid. Pr. i dag foreligger det en referanse-kronologi basert på furu fra Trøndelag tilbake til AD 574, mens det for samme treslag er en serie for Østlandet tilbake til AD 829, og for Vestlandet til AD 883. Dette er vel omtrent så langt det er mulig å komme tilbake ved hjelp av bygningstømmer. Skal kronologiene forlenges ytterligere må det nok bli med gamle trestammer en finner i våre myrer og tjern. Imidlertid var vi interesserte i å datere denne planken som vi mente skrev seg enten fra 1300-tallet eller 1400-tallet, og siden dette antagelig var en furuplanke måtte dendrokronologi passe bra.

Men jeg skal ikke holde leserne på pinebenken lengre. Dessverre lyktes det oss ikke å datere planken vår ved denne metoden. Det ble først forsøkt målt like etter at planken var funnet, uten å lykkes. Så lå planken i månedsvi i et bad for å konserveres, før det ble tatt en boreprøve. Men det ble ikke tilstrekkelig med data til at man på det nuværende tidspunkt kunne aldersbestemme den. Jeg gjør oppmerksom på at den ble forsøkt datert etter alle tre seriene, d.v.s. både for Østlandet, Vestlandet og Trøndelag. Siden det her er snakk om en planke og ikke en tømmerstokk, blir det selvfølgelig mer problematisk med date-

ring. Muligens kan man en gang i fremtiden, når man har samlet flere data, kunne aldersbestemme den ved årringsdatering.

Imidlertid må vi prøve å vurdere de data vi har. Vi får en indirekte datering av planken ved dendrokronologiske dateringer fra skomakerboden og bygningene over og under. Disse dateringene tilsier (som nevnt ovenfor) at planken er lagt ned ca. år 1500. Men dekoren er fra en opprinnelig bruksfase før den ble lagt ned som brolegging.⁵⁷

Jeg minner om at skjoldet på planken er strykejernformet. Den byzantinske prinsesse Anna Comnena beskrev korsfarenes skjold under det første korstog (1096-99) som meget brede ved toppen og som løp ut i en spiss nederst. De var hulet ut innvendig og med skjoldbukkel.⁵⁸ De kunne dekke størstedelen av kroppen. Skjold av den type kan vi se på en portal fra Hylestad kirke, ca. 1200, nu i Universitetets Oldsaksamling, Oslo (Ill. 12).

At langskjold ikke har vært ukjent i Trondheim, ser vi av at det er funnet et velbevart langskjold i Trondheims bygrunn. Det er konstruert av to tynne lag med tre som er lagt slik av vedretningene ligger i hver sin retning i de to lagene, m.a.o. en slags "kryssfiner". Dette er overtrukket med lær.⁵⁹ Det er ikke skjoldbukkel. Det er datert til siste fjerdedel av 1000-tallet.⁶⁰ Rent umiddelbart, synes jeg det kan minne om de skjoldene man kan se på Bayeux-teppet.

På 1200-tallet kom det på mote med strykejernformede skjold,⁶¹ som var mindre. Den moten kan ha kommet senere til Norge. Senere igjen får vi skjold som er mer avrundet. Men det hjelper oss ikke stort, siden både Otte Rømer og Aslak Bolt har strykejernformede skjold i sine

segl. D.v.s. Aslak Bolts hovedsegl (Ill. 8) og hans sekret (Ill. 9) er jo egentlig hans forgjenger Vinaldes hovedsegl og sekret, bare at innholdet i skjoldene er forandret. Men hans ringsignet er ihverfall strykejernformet, mens skjoldet i hans segl som biskop i Bergen har en mer avrundet form. Men er det rimelig at en del av et møbel med Otte Rømers våpen er havnet på Erkebisppegårdens gårdsplass som gatelegeme? I nærheten av Erkebisppegården lå i sin tid kongsgården hvor kongens representant fehirnen residerte. Vi kan tenke oss at Otte Rømer har skjenket et møbel til Domkirken og forsynt det med sitt våpen. Men når det gjelder norske forhold ville det være litt av en sensasjon å finne en slik gjenstand fra 1300-tallet forsynt med et våpenskjold. Det meste av heraldisk materiale fra 1300-tallet kjenner vi gjennom seglene.

Er det mer rimelig at dette kan være erkebiskop Aslak Bolts våpen? Dette er jo en gjenstand funnet på Erkebisppegårdens gårdsplass. Men vi må ikke bare se på selve skjoldet men på hele planken og om selve stilen kan fortelle oss noe. Nu er ikke jeg stilhistoriker, men i Trondheim har vi Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum, og der har jeg fått hjelp før. Som nevnt tidligere hadde Håkon A. Andersen studert planken. En samtale med ham viste seg å være fruktbar. Han mente planken stilhistorisk vanskelig kunne knyttes til 1300-tallet, men at dette måtte være tidlig 1400-talls stil. Jeg minner om at planken har såkalte romanske buer og Andersen skriver i *Kunsthåndverket i middelalderen*,⁶² hvor han kommer inn på planken: "Rundbuestil i erkebiskopens omgivelser på dette sene tidspunktet, kan virke overraskende.

Dette kan forklares på ulike måter. En forklaring kan være at sentrale kunsthåndverkere som arbeidet med tre i Trondheim, uten avbrudd hadde benyttet seg av den romanske arven. En annen mulighet er at dette var en gjenstandstype som "krevet" en arkaiserende stil. En tredje løsning er å se dette i lys av en stil som den svenske kunsthistorikeren Oscar Reutersvärd har kalt *renovatio*.⁶³ Denne var en skandinavisk antigotisk stilrevolt som satte inn omkring 1400, med en bevisst tilbakevendning til 1000- og 1100-tallets fornmotiver".

Oscar Reutersvärd skriver at denne "renovatio" av "vikingatida och romanska karaktärer i de skandinaviska ländernas konstnärliga formgivning" satte inn under 1400-tallets første fjerdedel. Hvis vår planke er eksempel på Reutersvärds *renovatio*, kan vi utelukke Otte Rømer. Han oppholdt seg jo i Trondheim på slutten av 1300-tallet. Aslak Bolt derimot ble biskop i Trondheim i 1428 og døde i 1450. Det passer derfor bedre at planken er forsynt med Aslak Bolts våpen.

Vi har imidlertid ikke fått svar på om planken er del av en *sedilia* eller en kiste. Håkon A. Andersen argumenterer for at det må være en *sedilia*. Men jeg må si at det var tankevekkende da lektor Trygve Lysaker, Trondheim, kjent kirkehistoriker, nevnte at Aslak Bolt hadde hatt en lang kiste.

Charles Joys skriver at Aslak Bolt og domkapitlet kom overens om at det gods og de eiendeler som han førte med seg til Trondheim, og det som siden kom med hans sveiner og skip, skulle skrives i to dokumenter, hvorav han skulle ha det ene og kapitlet det annet.⁶⁴ Listen over Aslaks medbrakte gods omfatter omkring 20 større og mindre kister med forskjellige ei-

endeler og diverse gjenstander, foruten de verdigjenstander Aslak selv hadde brakt med seg. Når vi ser i dette dokumentet av 22. Februar 1429,⁶⁵ finner vi: "...kommen til Trondeims vpp a biscops gard med vars vyrderligx herra biscop Aslax swenom i einne snæckio som heitir Closter løpare ny af eik med allom reidhskap. ok i andre som heitir Catrin med allom reidhskap. jn primis ein lang kista. ..." Dokumentet er også publisert i *Nye Danske Magazin* 1, 1794 (s. 3-8), med noter.⁶⁶ At Aslak Bolt har hatt utstyr prydet med våpenskjold fremgår av dokumentet. Jeg kan nevne "... jtem ij sængt silke høghinde med hans skiolde þekn... eit dusin høghinde ny med rødhlasca oc hans skiold... jtem ein ark med skiold...". Høghinde er dyne og ark en kiste. Men den lange kisten er ikke nærmere beskrevet, så vi vet ikke om den har vært utstyrt med våpen.

Jeg har diskutert planken med heraldikere og andre fagfolk. Det har vært nyttig for meg, hvilket bl.a. kan sees av den litteraturen jeg har brukt i mitt arbeide. Videre på et seminar om heraldikk ved Senter for middelalderstudier, Trondheim 18.3. 1998, presenterte jeg planken. Til stede var det arkeologer, historikere, kunsthistorikere, museumsfolk, studenter og andre interesserte. Diskusjonen ble interessant.

At våpenet på planken må være Aslak Bolts, er vel mest sannsynlig. Men vi satt igjen med spørsmålet, er planken fra en sedilia eller er det en kiste? Kanskje kan vi få svar på det ved videre arkeologiske undersøkelser. Hele Erkebispegårdens gårdsplass er ikke undersøkt enda.

Noter

1. H. Nissen: En innføring i begrepet heraldikk. Med eksempler fra Trøndelag. - *Trondhjemske Samlinger* 1991. Trondheim 1992, s. 5-50.
2. T. Lysaker: Erkebispegården som residens for lensherrene og de første stiftamtmenn. - *Trondhjemske Samlinger* 1989. Trondheim 1990, s. 7-57.
3. E. Dahlin: Nidaros domkirkes sten- og skulptursamling, etter brannen i Erkebispegården i 1983. - *Trondhjemske Samlinger* 1988. Trondheim 1988, s. 49-60.
4. G. Authén Blom: Hellig Olavs by. Middelalder til 1537. - *Trondheims historie 997-1997*. Bind 1. Oslo 1997, s. 289-290.
5. S. W. Nordeide: Bygg og byggherre i Erkebispegården. - *Spor - fortidsnytt fra Midt-Norge* 12:1, 1997, s. 14-16.
6. H. Nissen: To setesveiners våpenføring. *Heraldisk Tidsskrift* 7:64, 1991, s. 200-201.
7. P. Christiansen: Kannikenes ryggstø. - *Adresseavisen*, Trondheim 26.6.1995.
8. S. W. Nordeide: Ikke bare en planke. - *Spor - fortidsnytt fra Midt-Norge* 11:1, 1996, s. 35.
9. P. Anker: *Kister og skrin*. Oslo 1989, s. 20.
10. H. A. Andersen: Funksjonelle og symboliske aspekter ved Nidaros Domkirke i høy-middelalderen. - *Middelalderens mangfold*. Seminarer ved Senter for middelalderstudier. Audun Dybdahl (red.). *Senter for middelalderstudier*. Skrifter nr. 6, 1997, s. 99-128.
11. S. W. Nordeide: Ikke bare en planke. - *Spor - fortidsnytt fra Midt-Norge* 11:1, 1996, s. 35.
12. *Danmarks Adels Aarboeg* 1913, s. 473-477; G. Authén Blom: Hellig Olavs by. Middelalder til 1537. - *Trondheims historie 997-*

1997. Bind I. Oslo 1997, s. 202.
13. *Norske Sigiller fra Middelalderen. Verdslige Sigiller indtil Aar 1400*. Kristiania 1899-1950, s. 61-62, 79-80.
14. H. Sollied: Kildekritiske undersøkelser vedrørende nogen middelalderslekter. I. Rømer-Gyldenløve. - *Norsk slekthistorisk tidsskrift* 6, 1938, s. 245-279.
15. *Diplomatarium Norvegicum* I:2, 1849, 621.
16. *Diplomatarium Norvegicum* I.2, 1849, 630.
17. Se note 14.
18. Se note 14.
19. H. Nissen: Austrått-borgens heraldikk med Ove og Herman Bielkes aner. - *Heraldisk Tidsskrift* 6:57, 1988, s. 336-350; T. Bratberg: Austråtts eiere fra vikingtiden til 1719. - *Årbok for Fosen* 1994, s. 33-48.
20. H. Nissen: Nye kommunevåbener i Norden. Norge. - *Heraldisk Tidsskrift* 5:45, 1982, s. 206-214.
21. Se note 14.
22. G. I. Leistad: Om ættene RØMER og SMØR samt en seiglivet gjenganger i norsk middelaldergenealogi. - *Norsk slekthistorisk tidsskrift* 30:2, 1985, s. 124-130.
23. Se note 13.
24. Se note 14
25. *Mecklenburgisches Urkunden-Buch (MUB)* 381.
26. MUB 2903.
27. MUB 7016, 7847, 10054.
28. MUB 5386, 5802, 10054.
29. MUB 10054, 10092.
30. *Pommersches Urkundenbuch* 3560. (Bd. 6, Stettin 1907, Nr. 3560, s. 82).
31. MUB 10054, 10092.
32. *Lübeckisches Urkunden-Buch*. Abt. 1, Bd. 1. Lübeck 1873, s. 772.
33. P. Holstein: Våbengruppen Havelberg. - *Heraldisk Tidsskrift* 6:56, 1987, s. 233-257.
34. Dr. Crull: Die Wappen der bis 1360 in den heutigen Grenzen Mecklenburgs. - *Jahrbücher des Vereins für mecklenburgische Geschichte und Alterthumskunde*. Bd. 52, Schwerin 1887, s. 34-182; smst. Bd. 53, Schwerin 1888, s. 351-355 (Berichtigungen und Nachträge).
35. Holstein, anf. arb., s. 237-242.
36. MUB 773 (kun fornavn), 782 (kun fornavn), 1199.
37. MUB 344, 410, 414, 415, 485, 499.
38. E. Bull: Aslak Bolt. - *Norsk biografisk leksikon*. Bd. 1, 1923, s. 291-294.
39. H. Nissen: Nye kommunevåbener i Norden. Norge. - *Heraldisk Tidsskrift* 6:58, 1988, s. 364-377.
40. Efterretninger om Erkebiskop Aslak Bolt i Trondhiem. - *Nye Danske Magazin* 1, 1794, s. 1-8, 33-46, 65-74.
41. H. Sollied: Kildekritiske undersøkelser vedrørende nogen middelalderslekter. II. Bolt. - *Norsk slekthistorisk tidsskrift* 7, 1940, s. 26-65, 261-285, 289-307; 8, 1941-42, s. 58-85.
42. G. I. Leistad: *Nesøya og Nesøygodsets eiere i middelalderen og i tidlig nytid*. - *Asker og Bærum historielag*. Skrifter nr. 37, 1997, s. 311-346.
43. Se note 13; Se note 14 og 41; *Aslak Bolts jordebok*. Utg. ved J. G. Jørgensen. Oslo 1997, 320s. ill.
44. H. Trættemberg: Geistlige segl i Nidaros. - *Den norske kirkeprovins 1153-1953. Katalog for den historiske utstilling*. Trondheim 1953, s. 41-55.
45. Se note 40.
46. Se note 40.
47. Se note 44.
48. Se note 40.
49. H. Nissen: Nye kommunevåbener i Norden. Norge. - *Heraldisk Tidsskrift* 6:51, 1985, s. 11-22.

50. H. Nissen: Norvegian heraldry. Part II. - *Heraldry in Canada XXIX*:2, 1995, s. 4-11.
51. Se note 44.
52. L. Bobé: Adelsgenealogisk Forskning i Danmark gennem Tiderne. - *Danmarks Adels Aarboeg* 50, 1933, s. 3-89.
53. H. Trætteberg: Geistlige segl i Bergens bispedømme 1250-1530. - *Bjørgvin bispestol. Frå Selja til Bjørgvin*. Bergen 1968, s. 63-112.
54. Se note 40.
55. H. Trætteberg: *Norske by- og adelsvåben*. Oslo 1933, 32 u.pag.bl. ill: S. T. Achen: *Danske adelsvåbener. En heraldisk nøgle*. Tegningerne er udført af Herman Storck. København 1973, s. 314.
56. T. Thun: Årringer forteller mer enn treets alder. - *Naturen* nr. 6, 1995, s. 284-289.
57. Se note 8.
58. Anna Comnena. Alexiadis. Bonnae 1839. Lib. XIII, 8., s. 214. - *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*. Gresk og latinsk tekst; *Anna Komnena. Anna Komnenas Alexiade*. Oversat fra græsk og forsynet med historisk indledning og anmerkninger af O. A. Hovgaard. 1879- 82, XIII bog, s. 214.
59. S. W. Nordeide: "...De beste bønder i kjøbstæden..." En funksjons- og aktivitetsanalyse basert på gjenstandsmaterialet. - *Fortiden i Trondheim bygrunn: Folkebibliotekstomten*. Meddelelser nr. 20, 1989, s. 62.
60. A. Christophersen og S. W. Nordeide: Kaugangen ved Nidelva. 1000 års byhistorie belyst gjennom de arkeologiske undersøkel-sene på folkebibliotekstomten i Trondheim 1973-1985. - *Riksantikvarens skrifter* nr. 7, 1994, bind 1, s. 35.
61. H. Pinoteau et C. le Gallo: L'héraldique de Saint Louis et de ses compagnons. - *Les Cahiers nobles* 27. Paris 46 s. 1bl. ill.
62. H. A. Andersen: *Kunsthåndverket i mid-delalderen. Fra Trondheims skattkammer*. 1997, s. 31-32.
63. O. Reutersvård: De uppsvenska nodfun-terna, exponenter för en stilrevolt vid 1400-talets början. - *Imagines Medievalis. Studier i medeltida ikonografi, arkitektur, skulptur; måleri och konsthandverk*. - *Acta Universitatis Upsaliensis. Ars Suetica* 7, 1983, s. 359-368.
64. C. Joys: Erkebiskop Aslak Bolt 1428-1450. Ordensmann og administrator. - *Nidaros erkebispesete og bispesete 1153-1953*. Oslo 1955, s. 411-432.
65. *Diplomatarium Norvegicum* V, 586, 1861.
66. Se note 40.

Summary

Part of the Archbishop's residence in Trondheim was destroyed by fire in 1983. The oldest part of the residence (12th century) is the oldest secular building in Norway. Fortunately, it was not this that burnt down, but military buildings from the 18th and 19th centuries. In 1556, the Archbishop's residence became the residence of the Lord Lieutenant of the county of Trondheim. From the Reformation in 1537 until 1556, the county had been administered from Steinvikholm, a castle built by the last archbishop of Norway, Olav Engelbrektsson, on an islet in Trondheimsfjord. The Norwegian army took over the residence in 1686, and had the use of it until recently. New buildings now stand on the sites of those that burnt down, and these house the offices of the bishop of the Nidaros diocese, the Centre for Medieval studies and a museum exhibiting re-licts from the Archbishop's residence. However, prior to the construction of these

buildings, archaeological excavations took place for 5 years on their site, in the former courtyard of the Archbishop's residence. These brought forth a wealth of discoveries, including the Archbishop's mint, his armoury, a carp pond and pieces of textiles adorned with heraldic seals indicating that they were imported from England and Harderwijk in the Netherlands. In the summer of 1995 the archaeologists found a plank 3,4 m long and 40 cm broad, in the ground in front of the shoemaker's workshop in the southern part of the courtyard. The side of this piece of wood which faced downwards in the wet soil proved to have carvings on it which were in good condition. The plank may be the front of a large chest, or part of a sedilia, a bench on which priests sat during Mass. Six rounded arcs were carved in the plank. Above them was the face of a man, two ornaments (an oak tree and perhaps a lime tree or a fur tree), a fleur-de-lis and a shield shaped like a smoothing iron and bearing arms. These must be the arms of the elder Rømer family. Members of this noble family came from Mecklenburg in the 14th century and were in the service of the Norwegian-Swedish kings. Two members of the family are known to have been in Trondheim. In 1371, the knight Otte Rømer became "fehirde", the king's Chancellor of the Exchequer in Trondheim. In 1428, Aslak Bolt from the same family, was appointed as archbishop in Trondheim. Both of these men had arms in their seals which were party per pale a fleur-de-lis dimidiating two bars. Unsuccessful attempts have been made to date the plank using dendrochronology. Anna

Comnena, daughter of the Emperor of Constantinople at the time of the First Crusade (1096-99) described the shields of the crusaders as being long, very broad at the top and running out to a point, slightly hollowed out inside, but externally smooth and gleaming with a brilliant boss of molten brass. During the 13th century it became fashionable to have smaller shields, shaped like smoothing irons ("heater-shaped" shields). Both Otte Rømer and Aslak Bolt had shields of this shape in their seals, so that is no help in dating the plank. Furniture from the 14th century, bearing heraldic decorations, is very seldom in Norway. Hence, if these are the arms of Otte Rømer, this discovery is a heraldic sensation.

During the first part of the 15th century, there was an anti-Gothic style revolt in Scandinavia, with a deliberate return to the motifs of the 11th and 12th centuries, which Oscar Reutersvärd calls *renovatio*. On stylistic grounds, Håkon A. Andersen has recently suggested that this plank must be an example of *renovatio*. Hence, we can exclude Otte Rømer, and the arms of the plank must be the arms of the Archbishop Aslak Bolt.

Finally, we have the problem of whether the plank derives from a sedilia or a chest. Håkon A. Andersen argues that it is a sedilia. However, it is thought-provoking that Aslak Bolt brought his belongings to Trondheim in about 20 chests, one of which was a long chest. Perhaps further archaeological excavations in the courtyard of the Archbishop's residence can give the answer.

Kungliga stormästarevapen i Svenska Frimurare Orden

Av Tom C. Bergroth

Sedan hertig Carl av Södermanland (1748-1809-1818), sedermera kung Carl XIII av Sverige övertagit styrelsen av det svenska frimureriet 1774 och skapat Svenska Frimurare Orden 1780 (fram till år 1937 Den IX Frimurare Provinsen) har fram till vår tid svenska kungar varit tillika regerande stormästare av Orden.

Inom det svenska frimureriet tillkom år 1777 riddarevapen för kapitelbröder av VIII graden. Detta innebär att även stormästaresköldar introducerades. Dessa kom dock inte omedelbart att uppmålas, utan de äldsta torde ha tillkommit efter 1814, då man på en gång lät måla upp sköldarna för kung Gustaf III, hertig Fredrik Adolf, kung Carl XIII och kronprins Carl Johan (Bernadotte). Initiativtagaren torde ha varit dåvarande kanslern, friherre Wilhelm Bennett (1757-1824), som för övrigt även introducerade den nya, mindre sköldformen.

Tidpunkten för införandet av riddarevapen i Svenska Frimurare Orden sammanfaller med händelserna 1776 och 1777 då vid svenska hovet de första tornérspelen i nyare tid återupplivades. Gustaf III hade ju ett romantiskt intresse för Vasaätten och dess historia och ville gärna även markera detta heraldiskt. Vid tornérspelen på Adolf Fredriks torg i Stockholm år 1777, och förmodligen redan året dessförinnan på Ekolsund, förde han en sköld med en guldvas på blå botten. Det är därför märkvärdigt att hans bevarade frimurare-sköld, målad visserligen tidigast 1814, visar tre

kronor i ett blått fält, dvs lilla riksvapnet. Det kan ha sin förklaring i att man helt enkelt inte vid uppmålningen erinrade sig den sköld, vilken använts vid tornérspelen 1777. Den låg vid den här tiden bortglömd på en av Gripsholms slotts vindar. De s k riddaregraderna, eller högregradsfrimureriet hade introducerats i Sverige redan i slutet av 1750-talet. Vid denna tid fanns inte några riddarevapen. Men de s k kapitelgraderna hävdade starkt adelns ställning och det förföll sig naturligt att förutom riddarens mantel och värja även en vapensköld skulle finnas som ett tecken på adelns privilegier. Vid denna tid upptogs endast frälse i de högre graderna. Det är således ingen tillfällighet att samtidigt med de första tornérspelen introduceras även bruket med vapensköldar i frimureriet.

Den vapensköld, vilken introducerades i Svenska Frimurare Orden år 1777, har en svart, guldkantad bård med tre förgyllda nithuvuden omgiven av en vinkelformad guldrand. Denna anknyter till förlagan, de s k tornérsköldarna, vilka hade en förstärkning utmed kanten, ytterligare med en plåt där läderremmarna nitades fast. De tre punkterna är alltså fästnitarna för de symboliska 'söljorna bakom skölden'. Ursprungligen var vapensköldarna ovala, men fr o m 1810-talet introducerades en mindre (icke heraldisk) sköld, till formen rektangulär med avklippta hörn. Den var avsedd att spara väggutrymme. Den stora sköldformen bibehölls dock för vissa kate-

gorier. Ordinarie frimurarebröders sköldar har inga attribut. För riddare och kommandörer med Röda korset (förkortn. RokMrk), den högsta graden inom frimureriet, infördes dock att dessa skulle ha en hjälm upptill och det röda korset i band nedtill. För kungliga och adliga bestämdes från början att dessa skulle föra sina rangkronor i enlighet med gällande bestämmelser på skölden. De äldsta vapensköldarna är målade på papp, men från 1870-talet på bleckplåt. Varje RokMrk har således en stor och en liten vapensköld. Den större, med undantag av stormästarnas, återanvändes, vilket inte är fallet med den mindre som bevaras för eviga tider. I Svenska Frimurare Ordens museum finns bevarade nära på alla frimurarebröders vapensköldar sedan 1790-talet. En över tvåhundraårig tradition lever alltjämt.

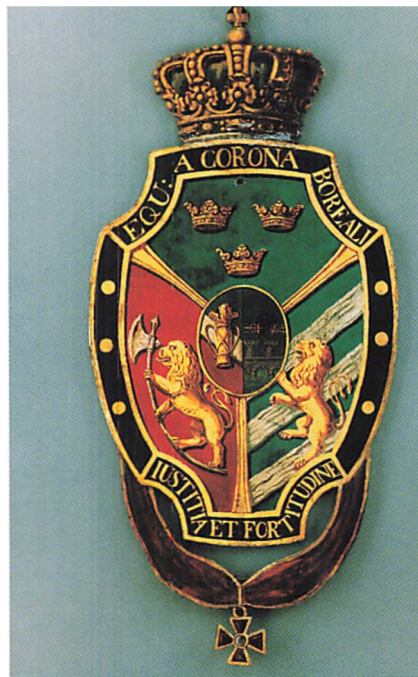
Det föll sig naturligt att de svenska kungarna som stormästare förde samma vapen som i egenskap av regent. Likaså kunde man tänka sig att deras valspråk som kungar hade upprepats i deras sköldar. Så är dock inte fallet. Orsaken står att finna i det faktum att prinsarna blev upptagna i frimurareorden betydligt tidigare och valde då sina riddarenamn och valspråk utgående från tiden för sin reception. Dessa skulle båda vara avfattade antingen på svenska eller på latin. Som vi kan se är fallet inte så utan ibland förekommer både latin och svenska jämsides. När en prins blev kung och valspråk i egenskap av Sveriges regent valdes, blev det inte det som redan stod på frimurarenskölden. Kronprinsarna erhöll nya, större vapensköldar som stormästare inom Orden, varvid de äldre, sk sköldarna återanvändes eller arkiverades.

Kung Carl XIII blev kung av Norge i no-

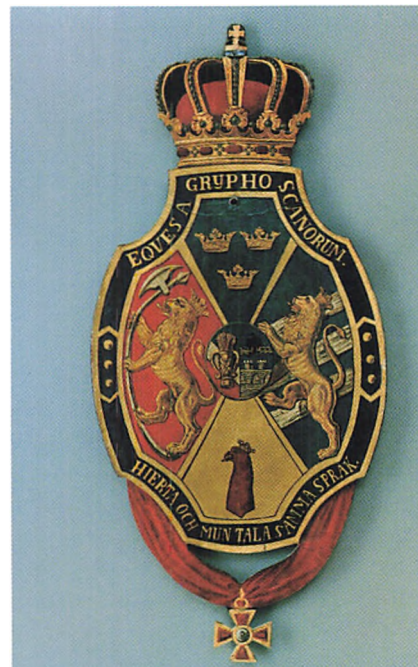
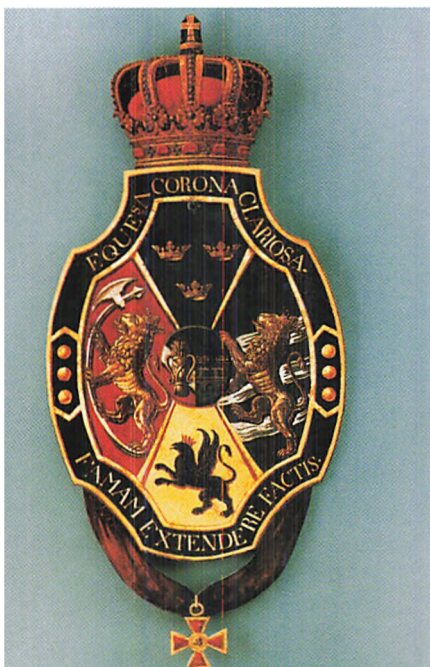
vember 1814. Riksvapnet eller den skölden är nu inte kvadrerad utan delad i tre fält genom ett utböjt gaffelkors. I det första, övre fältet finns tre kronorsvapnet, i det andra Norges lejon och i det tredje 'Göta lejon'. Hjärtskölden har fortfarande den Holstein-Gottorpska dynastins vapen enligt den modell som fördes 1751-92, vilken man återgick till efter statsvälvningen 1809, bortsett från att Norges krönte gyllene yxbärande lejon i rött fält placerades i huvudskölden. Hjärtskölden är kvadrerad av Oldenburgs vapen, tvenne röda bjälkar i guldfält och Delmenhorsts guldkors i blått fält. Mittskölden är kvadrerad: 1. Schlesvig, två stolpvis ordnade blå lejon på guldfält, 2. Holstein, rött fält belagt med sköld delad i rött och silver samt omgiven av tre nässelblad i silver alternerande med tre silverspikar, 3. Stormarn, rött fält, svan i silver med en guld-krona kring halsen, 4. Ditmarsken, rött fält med ryttare på häst i silver. Denna stormästarevapensköld torde vara ett av de första och enda bevarade exempel på denna heraldiska förändring i färg från tiden. Den nya utformningen av huvudskölden bekräftar att de äldsta sköldarna inte kan ha varit målade tidigare. Samma modell av stora riksvapnet användes sedan även av Carl XIV Johan sedan han tillträtt som kung. Efter 1818 belades vapnet med en kluven hjärtsköld: i första hälften Vasavapnet och i det andra en bro av silver över vilken en svart örn på en guld åskvigga. Omkring 1829 tillkommer stjärnor över örnen, från 1844 med karaktären av en bestämd stjärnbild, Karlavagnen. Denna måste ses som en poetisk och emblematiskt hyllning av kungahuset. Återinförandet av vasen i hjärtskölden har förklarats med att

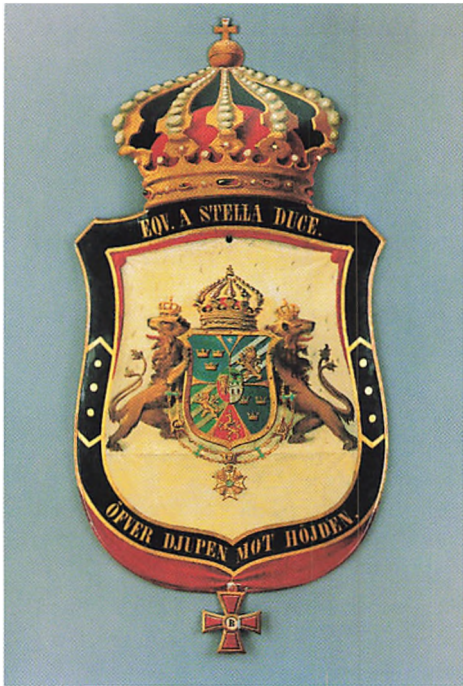

King Carl XIII (hertig av Södermanland)
1773-1818)

King Carl XIV Johan (1763-1844)

Kung Oscar II (hertig av Östergötland)
(1829-1907)

Kung Gustaf V (hertig av Värmland)
(1858-1950)

Kung Gustaf VI Adolf (hertig av Skåne)
(1882-1973)

Prins Bertil, hertig av Halland (1912-1997)

Carl XIV Johan ville därmed erinra om sin adoptivfader, Carl XIII. Kungahuset ville ju gärna framhålla sin härstamning från Vasaätten. En ny sköldform togs i bruk för stormästare fr o m Oscar II.

Samtliga arvfurstar, vilka upptogs i frimurareorden, var unga vid inträdet, i regel i tjuguaråldern. De recipierade snabbt genom graderna och blev i regel inom loppet av två år dubbade till RokmRk, den XI och högsta graden. Deras vapen baserar sig på prinsvapnet där riddarenamnet oftast anspelar på hertigtiteln. Tvärt emot Svenska Frimurare Ordens regler avbildas deras vapen på plåten i sin helhet med postament och sköldhållare samt i flere fall med krona. Först med prins Gustaf Adolf (1906-1947) introduceras principen med att endast bruka sköldemärket, då riddarevapnets bård och hjälm med kors utgör den yttre inramningen. De tidigare stormästarevapnen upptog endast sköldemärket, men fr o m Oscar II avbildas i stormästareskölden hela vapnet med vapentält. Med prins Bertil återgick man till den äldre förebilden. Bestämmelserna om att riddarevapen inom samma familj skall ha ordningsnummer efter riddarenamnet har ej heller följts, samtliga vapensköldar är onummerade.

Som en parentes kan nämnas att Carl Johan vid tillträdet som stormästare år 1818 uppdrog åt sonen, kronprins Oscar att "styrelsen föra över frimurareorden" fr o m samma år. Det blev kronprinsen som kom att i praktiken leda ordensarbetet även om fadern då och då deltog i sammankomsterna. Sedan han själv tillträtt som stormästare 1844 skötte han själv ordens angelägenheter fram till år 1851, då han överlämnade till kronprins Carl att i allmänhet

avgöra förekommande löpande ärenden och underteckna de från stormästaren utgående skrivelserna. Speciellt under Carl, sedermera Carl XV:s tid kom intresset för frimureriet i Sverige att leda till att orden växte snabbt. Samtliga efterföljande stormästare fram till Gustaf VI Adolf ledde personligen ordensarbetet.

Medlemmar av svenska kungahuset vilka varit frimurare:

Kung Carl XIII (hertig av Södermanland) (1748-1818). Frimurare 1771, RokmRk 1777. Stormästare 1774/1780-1818.

Riddarenamn: *Eqves a Solo Vivificante* ("Solo" är stavfel för "Sole") - riddaren av den livgivande solen.

Valspråk: *Comiter ac firma* (tveksamhet råder kring valspråkets ursprungliga form, skall förmodligen vara: *Comitor ac firmo*) - jag följer och befäster.

Valspråk som kung: *Folkets väl min högsta lag.*

Kung Carl XIV Johan (1763-1844). Frimurare och RokmRk 1810. Stormästare 1818-1844. Ställföreträdande stormästare 1810-1818.

Riddarenamn: *Eqves a Corona Boreali* - riddaren av den nordliga kronan.

Valspråk: *Iustitia et fortitudine* - rättvisa och styrka.

Valspråk som kung: *Folkets kärlek min belöning.*

Kung Oscar I (hertig av Södermanland) (1799-1859). Frimurare 1816, RokmRk 1817. Stormästare 1844-1859. Ställföreträdande stormästare 1817-1844.

Riddarenamn: *Eqves a Corona Clariosa* - riddaren av den ljusa kronan.

Valspråk: *Famam extendere factis* - ryktbarhet

genom bragder.

Valspråk som kung: Rätt och sanning.

Kung Carl XV (hertig av Skåne) (1826-1872).
Frimurare 1848, RokmRk 1849. Stormästare
1859-1872. Ställföreträdande stormästare
1849-1860.

Riddarenamn: Eqves a Grypho Scanorum - rid-
daren av skåningarnas grip.

Valspråk: Hierta och mun tala samma språk.

Valspråk som kung: Land skall med lag byggas.

Kung Oscar II (hertig av Östergötland) (1829-
1907). Frimurare 1848, RokmRk 1849. Stor-
mästare 1872-1907. Ställföreträdande stor-
mästare 1859-1872. Ordförande mästare i S:t
Johannes Logen S:t Erik 1852-1872.

Riddarenamn: Eqves a Stella Duce - riddaren
av stjärnan som vägvisare.

Valspråk: Öfver djupen mot höjden.

Valspråk som kung: Brödrafolkens väl. Efter
unionsupplösningen 1905: Sveriges väl.

Kung Gustaf V (hertig av Värmland) (1858-
1950). Frimurare 1877, RokmRk 1879. Stor-
mästare 1907-1950. Ställföreträdande stor-
mästare 1880-1907.

Riddarenamn: Eqves ab Aquila Vermlandorum
- riddaren av värmlänningarnas örn.

Valspråk: Genom töcknen mot ljuset.

Valspråk som kung: Med folket för fosterlandet.

Kung Gustaf VI Adolf (hertig av Skåne) (1882-
1973). Frimurare 1902, RokmRk 1905. Stor-
mästare 1950-1973. Ställföreträdande stor-
mästare 1907-1950.

Riddarenamn: Eqves a Grypho Scanorum - rid-
daren av skåningarnas grip.

Valspråk: Hjärta och mun tala samma språk.

Valspråk som kung: Plikten framför allt.

Prins Bertil, hertig av Halland (1912-1997).
Frimurare 1947, RokmRk 1949. Stormästare
1973-1997. Ställföreträdande stormästare
1950-1973.

Riddarenamn: Eqves a Leone Hallandorum -
riddaren av halländarnas lejon.

Valspråk: Redligt uppsåt.

Prins Gustaf, hertig av Uppland (1827-1852).
Frimurare 1847, RokmRk 1849. Ordförande
mästare i S:t Johannes Logen S:t Erik 1849-
1852.

Riddarenamn: Eqves a Malo Uplandorum - rid-
daren av upplänningarnas äpple.

Valspråk: Sanning och ljus.

Prins August, hertig av Dalarna (1831-1873).
Frimurare 1852, RokmRk 1856. Ordförande
mästare i Stora Landslogen 1872-1873. Ord-
förande mästare i S:t Andreas Logen Den Nor-
diska Cirkeln 1859-1873.

Riddarenamn: Eqves a sagittis Dalccarliae -
riddaren av Dalarnas pilar.

Valspråk: Ära och tro.

Prins Oscar, hertig av Gotland, sedermera prins
Bernadotte, greve af Wisborg (1859-1953).

Frimurare 1879, RokmRk 1882. Ordförande
mästare för S:t Johannes Logen S:t Erik 1886-
1888.

Riddarenamn: Eqves a Signo Agni - riddaren
av lammets tecken.

Valspråk: Med korset till seger.

Prins Carl, hertig av Västergötland (1861-
1951). Frimurare 1881, RokmRk 1883. Ord-
förande mästare i S:t Andreas Logen Den Nor-
diska Cirkeln 1889-1895.

Riddarenamn: Eqves ab Vestrogotorum - ridda-
ren av västergötarnas (land).

Valspråk: Hör samvetets röst.

Prins Gustaf Adolf, hertig av Västerbotten (1906-1947). Vikarierande ställföreträdande stormästare 1934-1947. Ordförande mästare ad honorem i S:t Johannes Logen S:t Erik 1938-1947.

Riddarenamn: Eqves a Renone Bothniensi - riddaren av det botteniska skinnet.

Valspråk: Framåt, uppåt.

Noter

Nils Ludvig Rasmusson: Rikets vapen. En översikt. Ur Rikets vapen och flagga, Stockholm 1960.

Clara Nevéus: Vapen och flaggor under den svensk-norska unionens tid. Carl Johans Förbundets Handlingar 1989-1993, Uppsala 1994, s. 59ff.

Summary

Royal tournaments, carousels and hastiludes in the late 18th century Sweden are related to the creation of knightly chivalry within the higher degrees of the Swedish Masonic Order, remodelled at the same time as the hastiludes of 1776 and 1777. The shields used by the knights in these hastiludes were painted with their family coat-of-arms. They are the forerunners of the armorial shields taken in use within the Order in 1777. The connection is apparent from the riveted border surrounding the actual armorial bearings. Chapter brethren

initiated into the 8th degree in the Swedish Masonic Order were given coat-of-arms with a chivalric name and motto.

The Grand Masters of the Swedish Masonic Order also received coat-of-arms, but in a much larger size. The very first shields seem to have been painted in the early 1810's. When the French Marshal Bernadotte had been adopted by King Carl XIII as his successor, he became immediately a Free Mason and Deputy Grand Master until 1818 when he succeeded as Grand Master. The princes of the House of Bernadotte were initiated as Free Masons in a young age when they became Knight Commander with the Red Cross, the highest degree within the Order. As princes they used their own Royal coat-of-arms together with a chosen knight's name and motto. The basic coat-of-arms was that of the State, whereto as a fifth field was added since 1772 the bearings of their titular duchy given by birth. They preserved their knightly names and mottoes unchanged although they as kings of Sweden had different mottoes.

The article presents all the members of the House of Bernadotte, who have been Grand Masters or officials in the Order since 1818 up to the death of Prince Bertil in 1997, beginning with the founder of the Swedish Masonic Order, Duke Carl of Södermanland in 1780.

Heraldica varia

Flagg- och Fankongress

XVII:e Internationella Vexillologikongressen ägde rum 10-15 augusti 1997 i Kapstaden, en av Sydafrikas två huvudstäder. En lämplig ort med hänsyn till att Sydafrika är ett av de mest flaggmedvetna länderna. Det behagliga klimatet och det begränsade antalet delegater (63 plus ledsagare) resulterade i en hanterlig och familjär kongress under beskydd av president Nelson Mandela. Från Norden var vi tre delegater: två från Sverige och en från Finland.

Kongressen öppnades av kulturministern L. P. H. M. Mtshali, som hade satt sig in i ämnet på ett sätt som man inte är van vid att dylika officiella personer brukar göra, varpå "vexillologins fader" Whitney Smith höll en parentation över den nyligen bortgångne presidenten för den internationella federationen av vexillologiska föreningar (FIAV), William Crampton.

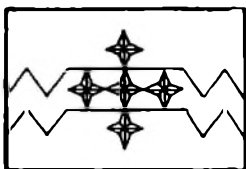
Sammanlagt 29 föredrag kunde avnjutas med fungerande simultantolkning till engelska, tyska och franska och med som regel bra ljusbilder eller flaggoriginal. Tyngdpunkten låg helt naturligt på sydafrikanska flaggor, varvid Fred Brownell, Leon Brycytenbach och Heather Brownell berörde olika aspekter på Sydafrikas nya flagga, André Burgers talade om suveränitetsflaggor över Sydafrika 1488-1994 och presenterade en bok över ämnet, Philippe Rault om "afrikaners" politiska flaggor och boern Franz Jooste om boernas flaggor. Den senare stack inte under stol med sin politiska uppfattning om det nuvarande Sydafrika, och han kom med ganska provocativa utsagor att han helst såg ett från "fantasistaten Sydafrika" självständigt Transvaal.

Sydafrikas nya flagga omgärdades av strikta regler beträffande dess användning, men myndigheterna ser genom fingrarna med uppenbara

missbruk i reklam och dylikt, eftersom man anser det väsentligare att flaggan intrufas i folkmedvetandet och blir populär i vida folklager. I detta sammanhang kan det som ett kuriosum meddelas att i staden Stellenbosch (av namnen på borgmästaren Stell och hans hustru Bosch), som besöktes på utflyktsdagen, har magistraten av kulturhistoriska skäl beslutat att några flaggstänger och flaggor inte får förekomma. Detta att medborgare förvägras visa sin nationella samhörighet och hissa sin nationalflagga under hänvisning till kulturella motiv torde vara något unikt.

Förslagen till ny flagga för Australien belystes i tre föredrag. I övrigt ompändade föredragen så vitt skilda ämnen som sydafrikanska frimurarfanor och regementsfanor, de nordamerikanska indiannationernas flaggor, datorer i flaggkomponering, flaggan för Marij El (republik i Ryska federationen), ottomanska örlogsflaggor och Kuwaits flagghistoria. Den mexikanske grandseigneurén Theodore Amerlinck talade om Guatamalas flagghistoria. En stor flaggutställning var anordnad på Marinmuseet med flaggor även från efemära statsbildningar i södra Afrika och en lång rad flaggor från nordamerikanska indiannationer.

Delegeradesammanträdet med FIAV sträckte sig som vanligt över flera kvällar och kännetecknades av rutin och överdriven formalism. Till ny president valdes Michel Lupant, till generalsekreterare amerikanen Charles Spain och till kongressekreterare Bruce Berry, Sydafrika. Som nya medlemmar invaldes Deutsche Gesellschaft für Flaggenkunde, Société Bretonne de Vexillologie, Heraldry and Vexillological Society of Malta och Burgee Data Archives, Canada. Mauritius Buch Verlag i Tyskland, som publicerat en förnämlig faksimilutgåva av

tyska marinens Flaggenbuch från 1939-45, blev associerad medlem. Sydney och Chicago, som vid förra kongressen slogs om 1999 års kongress, hade bägge backat ur.

I stället blir nästa kongress i Victoria i British Columbia på Canadas västkust. Som plats för kongressen år 2001 kvarstår London. Union Flag firar ju då 200-årsjubileum. Den finländske delegaten Gustav Söderlund talade för år 2003 i Stockholm, men fick på slutbanketten Malta som medtävlare. Att tävla med det heraldiskt rika Malta torde vara meningslöst för Stockholm, även om vi utan vidare skulle kunna erbjuda en bättre bankett än Kapstaden.

Kongressflaggan (se ill.) uppvisar i blått fält ett gult band med en stiliserad form av Taffelberget och fem fyruddiga stjärnor i form av Södra korset, två vita i det blå fältet och tre blå på det gula bandet. Denna flagga kontrasterade positivt mot det skräckexempel på flagga som Kapstaden själv antagit den 1 juli i strid mot de heraldiska myndigheterna. Sverige är inte ensamt om okunniga och halsstarriga politiker.

Lars C Stolt

Originell vapenbild

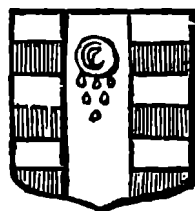
Ett av heraldikens glädjeämnen består i att bläddra i gamla heraldiska verk och göra intressanta rön. En av de mest originella bilder som jag därvid träffat på torde vara i ett vapen från 1300-talet. I Samuel Kents *The Grammar of Heraldry* från 1716 avbildas ett vapen för en viss Dodge: "I fält, delat fem gånger i guld och

svart, en röd stolpe, belagd med ett naturfärgat kvinnobröst, avgivande mjölkdroppar" (ill. 1).

I John Guillims stora verk *A Display of Heraldry* från 1724 återges samma vapen i en bättre avbildning. Där kan också inhämtas bakgrunden till vapnet. Peter Dodge från staden Stopworth i grevskapet Chester hade som belöning för insatser vid diverse drabbningar och belägringar av Edward I förlänats detta vapen. Det rinnande bröstet står rimligtvis för uppfödandet av avkomman, och det är möjligt att Dodge har haft med matförsörjningen att göra. Det är också möjligt att vapnet är talande: dugge = juver.

Detta märkliga vapen återges även i J F Huxfords vackra bok *Honour and Arms, the story of some augmentations of honour*; London 1984 (ill. 2). Denna tyvärr alltför okända bok med förtal av dåvarande Garter, Sir Colin Cole, beskriver 179 av författaren nytecknade vapen i färg. Dessa vapen har alla augmenterats eller, på renare svenska, förmerats (vilket är bättre än "förbättrats", eftersom tillägget ofta innebär en heraldisk försämring) för hedrande

av framstående insatser, ofta av krigiskt slag. Vid Dodge-vapnet torde det emellertid knappast röra sig endast om en förmering, utan snarare om en hel vapenförläning. Vapnebrevet är utfärdat av Jacques Headingley, Guyenne King of Arms, den 8 april år 34 av Edward I:s regering, dvs 1306.

I *The College of Arms*, London 1963, kallad "The Monograph", betecknas emellertid vapenförläningens äkthet som suspekt. Det kan även nämnas att Sir Bernard Burke under den pryda viktorianska eran i stället beskrev bilden som "ett öga av silver, som gråter och droppar guld".

Lars C Stolt

Svenska myndigheter kör över heraldiker

På senare tid har okunnighet och halsstarrighet hos svenska myndigheter åstadkommit en rad heraldiska övertramp och horor. De av riksdag och regering tillsatta myndigheterna Statsheraldikern och Riksarkivets heraldiska nämnd kör man utan vidare över. Om statsheraldikern föreslår något intar man ofta en motsatt ståndpunkt, liksom för att visa att man inte har anledning att ta råd utifrån.

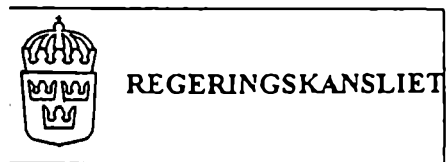
Med anledning av en omorganisation av regeringskansliet beslöt man där att utforma en ny "logotyp" på bl a sitt brevpapper. Det lilla riksvapnet lät man därvid två diletanter, Inga-Karin Eriksson och Göran Östlund, utforma

(ill. 1). Uppdragsgivaren, statsminister Göran Persson, uppgegs vara förtjust, och den journalist i Svenska Dagbladet som presenterade eländet den 4 juli 1997 anser den nya teckningen "klart elegantare, skölden lite slankare och de tre kronorna... något diskretare". Vilket trams! Är det något som inte skall vara diskret i heraldiken är det sköldemärket. Enligt en av de mest grundläggande reglerna i heraldiken skall ju vapenbilden fylla ut skölden så mycket som möjligt. Det är därför som den nedre kronan i den äldre, riktiga versionen är större än de två övre. Vad själva sköldformen beträffar är den ett miasm av olika stilar. Den löjliga lilla spetsen på sköldfoten är sålunda hämtad från en fransk sköld från 1800-tallet med rak nederkant och hör inte hemma på en 1900-talssköld.

Den 1 januari 1998 bildades av Skaraborgs län, Älvsborgs län och Göteborgs och Bohus län ett nytt storlän, Västra Götalands län. För detta nya län hade statsheraldikern föreslagit "i ett i blått och silver ginstyckat fält ett lejon i motsatta tinkturer med en krona av guld och med röd beväring" (ill. 2). Detta passade givetvis inte den nye landshövdingen i länet ifråga, Göte Bernhardsson, som i stället ville ha en fyrdelad sköld (ill. 3) med Göteborgs, Bohusläns, Dalslands och Västergötlands vapen, ett rörigt konglomerat, där det förmästa landskapet Västergötlands vapen kommer sist och staden Göteborgs felvända vapen först. (I detta sammanhang kan nämnas att Lcif Tengström i en exkurs i sin doktorsavhandling har påvisat

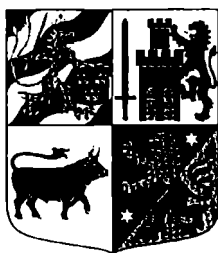
Ill. 1. Nya logotypen

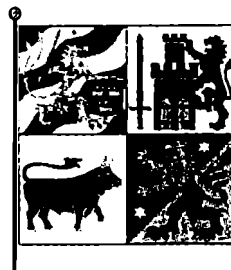
Gamla logotypen

III. 2.

III. 3.

III. 4.

grunden till lejonets felvändning i detta vapen). Göte Bernhardsson, som är en avdankad generaldirektör för Arbetsmarknadsstyrelsen, vet tydligen bäst själv och är inte van att ta råd från fackmän. I det fastställda vapnet (ill. 3) har Dalslands vapen vänts i courtoisie mot Västergötlands, varigenom Göteborgs vapen kan sägas bli rättvänt, men det kanske man inte skall nämna med risk för att göteborgarna vill vända vapnet. Statsheraldikern har även låtit utforma motsvarande länsflagga (ill. 4) för att om möjligt stävja bruket av en korsflagga (gul med ett vitt, blåkantat kors) för Västra Götaland. Vapnen i ill. 2-4 är tecknade av Vladimir Sagerlund.

Ett annat nytt län i Sverige är Skåne län, som är en sammanslagning av Malmöhus och Kristianstads län. För detta nya län har fastställts ett vapen med ett krönt griphuvud av guld i rött fält. Av detta vapen har sanktionerats en teckning av Jan Raneke (ill. 5) att användas både med och utan kunglig krona. Emellertid har en beskäftig "art designer" i länsstyrelsens

tjänst förstört det hela genom att lägga en fantasikrona bakom skölden (ill. 6) för att på detta sätt skapa en "logga", som man löjligt nog säger numera. Förutom att denna hybrid är ett allvarligt intrång i heraldiken, är den en fruktansvärd stilblandning. Dessutom har man genom att kombinera Ranekes teckning med en annans alster kränkt Ranekes upphovsrätt, hans droit moral, vilket bör beivras.

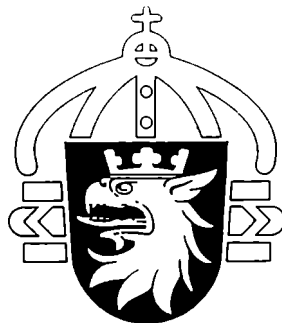
Lars C Stolt

Kollokvium i Rothenburg

Det 10. internationale heraldiske kollokvium fandt sted i Rothenburg ob der Tauber den 22. - 27. september 1997. Kollokvierne, der arrangeres af det internationale heraldiske akademi og står åbne for alle seriøst interesserede, har for længst bevist deres værdi. De afholdes som regel altid i en mindre by med betydelige historiske og heraldiske minder. Deltagerne kan

III. 5.

III. 6.

ikke undgå at løbe på hinanden uden for de egentlige møder. Det giver anledning til mange nyttige og frugtbare samtaler over hyggelige måltider.

Den tyske middelalderby Rothenburg udgjorde en inspirerende ramme om kollokviet, hvis tema var "religiøs heraldik". Æren for det vellykkede arrangement tilkommer Claus D. Bleisteiner, grundlægger af det bayerske heraldiske selskab "Der Wappen-Löwe" og selv specialist i bl. a. kirkelig heraldik.

Af foredragene skal enkelte fremhæves. Canadieren Claire Boudreau øste af sin imponerende viden om heraldikkens store teoretikere fra middelalderen til renæssancen, denne gang om den kirkelige heraldik fra Bartolo di Sassoferrato (1355) til Jean Scohier (død 1605). Den østrigske symbolforsker Georg Scheibelreiter forelæste om religiøs mentalitet og symbolske udtryk. Den altid velorienterede brite Cecil Humphery-Smith talte om Maria-symbolikken i middelalderlig heraldik. Franskmanden Emmanuel de Boos gav en nyttig oversigt over de våbener, der er blevet tillagt helgenerne. Den lærde og samtidig pædagogiske franske professor Michel Pastoureau redegjorde for, hvordan latin var blevet brugt som blasoneringssprog, men uden den præcision, der udvikledes på folkesprogene. Den russiske statsheraldiker Georg Vilinbakhov talte om johanniterkorset i Ruslands statslige og militære heraldik. Den

tyske arkitekt og våbenkunstner Peter Rätzel fortalte engageret om sine forslag til moderne kirkelig heraldik. Ærkebiskop Bruno B. Heim præsenterede med glæde og stolthed de unge talenter fra Rusland og Japan, der under hans vejledning har udviklet sig til habile heraldiske kunstnere med både alvor og humor, og han anvendte finske kommunevåbener som eksempler på nutidig religiøs heraldik. Arkivdirektøren i Innsbruck Franz-Heinz von Hye var som "familiar" (ridder) i Den tyske Orden selvskreven som foredragsholder om ordenens heraldik. Et fint supplement hertil var en udflygt til Bad Mergentheim, der engang var Den tyske Ordens hovedsæde.

Af de nordiske deltagere holdt Bengt Olof Kälde, våbenmaler ved Kungl. Maj:ts Orden, meget naturligt foredrag om sin livslange beskæftigelse med kirkekunst og heraldik, der forhåbentlig en dag vil resultere i en bog. Statsheraldiker Clara Nevéus talte om religiøse symboler i svensk adelig og territorial heraldik og som sædvanlig med et fremragende billedmateriale fremstillet af Vladimir Sagerlund, Riksarkivets heraldiske tegner. Arkivar Nils G. Bartholdy daterede legenden om den himmelfaldne Dannebrogsfane til ca. 1500 og fortolkede den udadbuede korsform i relation til valget af et våbenmærke for Ditmarsken.

Nils G. Bartholdy

Heraldisk litteratur siden sidst

Heraldiske valgsprog

Leslie G. Pine: *A Dictionary of Mottoes*. London: Routledge & Kegan Paul, 1983. xiii+303 sider (£25 fra Heraldry Today).

Bedre sent end aldrig, kan man måske sige, når man ser, at der kommer en anmeldelse af dette værk intet mindre end 15 år efter udgivelsen. Det er da indrømmet også lidt sent, men da dette er den største nyere bog om emnet, og den første siden genudgivelsen i 1971 af Charles Norton Elvin's klassiske *Handbook of Mottoes*, kan det nok have sin berettigelse. Tillige hører studiet af brugen af valgsprog i forbindelse med våbener til blandt de mindre udforskede områder og kunne nok fortjene større opmærksomhed.

Forfatteren er den kendte engelske heraldiker Leslie G. Pine, der har forfattet flere dusin bøger om heraldik, genealogi, adels- og fyrsteslægter o.l., og det skulle som sådan nok borge for kvaliteten.

Bogen indeholder en kort introduktion til valgsprog og disses historie med særligt henblik på deres plads i heraldikken. Dernæst følger bogens hoveddel, der er en gennemgang af mere end 6.000 valgsprog ordnet som en nøgle, alfabetisk efter første bogstav i valgsproget. Hvert valgsprog er gengivet i originalsproget - oftest latin og engelsk, men også ofte fransk, italiensk, tysk, gælisk og walisisk, og stort set altid med en oversættelse til engelsk, hvor en sådan måtte være nødvendig. Ligeledes er ved hvert valgsprog anført de af forfatteren kendte slægter, der har benyttet sig af valgsproget. Hvis dette har været stadfæstet i et adelspatent, er tillige titlen angivet, og har brugeren været en meget kendt person, er dennes fornavn også nævnt. I mange tilfælde er valgsproget ledsaget af noter, der forklarer valg-

sprogets historie og eventuelle ordspil på slægtsnavnet eller reference til våbnet. Bogens tredie og sidste del er et lille appendiks med 26 græksprogede og -stavede valgsprog. Endelig indeholder bogen et navneregister.

Der er tale om en både nydelig og omfattende bog, der er imponerende alene i kraft af valgsprogenes antal. Men den er tillige spændende i dens detaljer. Man kan her finde både gamle og nye valgsprog. Blandt de ældste er den irske Fitzgerald-klans berømte krigsråb *Crom a boo* ("Crom for altid"), der refererer til slægtens stamsæde, Castle Crom i Limerick. Blandt de nyere er f.eks. den britiske dronnings tidligere svoger, jarlen af Snowdons walisiske *A noddodduw a noddid* ("Den, som støtter Gud, bliver beskyttet"). Eller skuespilleren Sir Laurence Olivier, der, da han i 1972 blev gjort til lord, tog et valgsprog, der spillede på hans navn, nemlig *Sicut oliva virescens laetor in aede dei* ("Som den blomstrende oliven, glæder jeg mig i Guds hus").

Pines noter til valgsprogene indeholder ofte små kommentarer og undertiden hele anekdoter, der knytter sig til valgsprogene som forklaringer. Det gælder f.eks. noterne til forfatteren William Shakespeares *Non sans droit* ("Ikke uden ret"), Dymoke-slægtens meget bogstavelige og traditionsrige ordspil *Pro rege dimico* ("Jeg kæmper for kongen"), og Tynte-slægtens tilsvarende, *Tynctus cruore saraceno* ("Farvet med saracenerens blod").

Særligt morsomt er det at følge, som i de to sidstnævnte tilfælde, hvorledes briterne gennem tiden har brugt mange kræfter på at formulere valgsprog, der alluderer til slægtens navn og/eller våben. Et særligt illustrativt eksempel er slægten Corbet, der har anvendt valgsproget *Deus pascit corvos* ("Gud føder

ravnene"). Slægtens våben og hjelmtegn viser begge en ravn, og samtidig er der så en reference til navnet, idet *corvos* er flertalsform af *corbeaus*.

I samlingen kan man hist og her finde valgsprog af særlig interesse for skandinaviske heraldikere og genealoger. For det første er der medtaget valgsprog for flere internationalt kendte ikke-briter. Det gælder blandt andet den svenske opdagelsesrejsende Sven Hedins *Völmåttate et labore* ("Ved vilje og arbejde") og den finsk-svenske polarforsker Nils Adolf Erik friherre Nordenskiölds *Deus clypeus meus* ("Gud er mit skjold").

Men man kan også finde valgsprog for en række nordiske slægter, der er emigreret til Storbritannien. Bankier-slægten Hambro, som har blomstret i Danmark og Norge, er medtaget med det valgsprog, *In Deo* ("På Gud [jeg tror]"), som slægten fik med i adelspatentet, da den i 1851 blev optaget i den danske friherrestand. Et andet eksempel er den engelske Haggard-slægt, som nedstammer fra en gren af de dansk-svenske Gyldenstierner, og denne har brugt *Honeste conano* ("Jeg vil forsøge ærligt"). Man bemærker også i forbifarten et så danskklingende navn som baronetterne Hansen, der har anvendt *Pers-everantia* ("Udholdenhed").

Omvendt kan man også finde valgsprog for britiske slægter, som har aflæggere i Norden. Et eksempel er den irske O'Ferrall klans *Cu reu bhaid* ("Hunden er brudt løs"), som i Danmark er blevet anvendt i formen *Cu re bu* af Edward O'Ferrall, da denne i 1842 blev greve Ferral-Bourke.

Et lignende eksempel er den skotske Sinclair klans *Via crucis via lucis* ("Korsets vej er livets vej"), som samtidig spiller på slægtens stamvåben, der indeholder et kors. Dette er ført videre af de svenske grever Sinclair, og er ifølge Pine tillige blevet brugt af Dr. Bengt

Sundkler, biskop af Bokuba indenfor den svenske evangeliske kirke i Tanganyika. (Også valgsproget for en anden svensk biskop i Afrika har fundet vej til Pines samling, nemlig Helge Fosseus' afrikansk-sprogede *Impi venkosi ne sihi-angu se nbolo* - som imidlertid desværre ikke er oversat!)

Det er dog langt fra altid, at de emigrerende slægter har anvendt de samme valgsprog som i hjemlandet. Et eksempel er den skotske klan Lyall (Lycl, Lyell, Lyle), som gennem Helsingør-købmanden Sander Leyell har en stor dansk efterslægt. Grene af denne klan har brugt f.eks. *An I may* ("Og jeg må"), *Forti non ignavo* ("Til den modige, ikke kujonen") og *Tutela* ("Et forsvaret"), men ingen af disse synes at have været brugt af den danske slægt.

Et andet eksempel er den normannisk-engelske slægt Collet (Collett), der blomstrer i Norge og Danmark og også har haft afstikkere til Sverige. Her har den ført det navne-refererende valgsprog *Cole deum* ("Ær Gud"), men det findes ikke i Pines samling. Det gør til gengæld talrige andre valgsprog brugt af slægtens engelske grene, bl.a. *Keep straight on* ("Fortsæt lige frem"), *Dum spiro spero* ("Så længe jeg ånder, håber jeg"), og *Esse quam videri* ("At være snarere end at synes").

Skal man pege på svage punkter ved Pines bog, må det først og fremmest være den fuldstændige mangel på illustrationer. Dertil kommer, at bogens indledning er lidt svag i forhold til, hvad man kunne have forestillet sig fra den ellers så vidende og velpublicerede Pine. Den er nok ganske god for den, der ikke ved meget om hverken heraldik eller valgsprog, men for den, der søger mere viden om brugen af valgsprog i forbindelse med heraldik, er den lidt tynd.

Dertil kommer, at man uvilkårligt bliver lidt skeptisk, når man kan konstatere, at "The

Kingdom of Denmark" angiveligt skulle have sit helt eget valgsprog, nemlig *Prudentia et constantia* ("Ved forsigtighed og bestandighed"). Dette var Frederik V af Danmark-Norges valgsprog, og eftersom han var gift med den britiske prinsesse Louise, er det formodentlig på den måde, at misforståelsen er opstået. Derudover er Christian II af Danmark, Norge og Sverige anført med det vistnok anekdotiske og anakronistiske *Sic erat in fatis* ("Således var det [skrevet] i skæbnen").

Omvendt kan man overraskes over, hvad der mangler. Bogen indeholder således deviser for over et halvt hundrede ridderordener fra hele verden, bl.a. en række ikke længere eksisterende tyske småfyrstedømmer - men ikke for Elefantordenen eller Dannebrogordenen. Bemærkelsesværdigt fraværende er også f.eks. den britiske prinsgemal, hertugen af Edinburghs *God is my help* ("Gud er min hjælp").

Det er alt i alt svært at gennemskue, om der har været noget kriterium for udvælgelsen, og i givet fald hvilket. Kort sagt virker det som om, at det er forfatterens samling af britiske valgsprog suppleret med lidt tilfældige fra udlandet.

Trods disse kritikpunkter er der tale om en imponerende samling, hvis blotte omfang undskylder størstedelen af manglerne. Det er tillige en nyttig opslagsbog, især for heraldikere med en interesse for britiske slægter og for valgsprog. Men også andre kan fryde sig over de mange små interessante og underholdende historier.

Peter Kurrild-Klitgaard

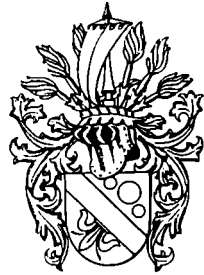
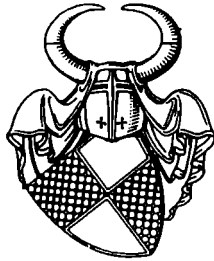
Fabelagtigt

Carl-Alexander von Volborth: *Fabelwesen der Heraldik in Familien- und Städtewappen*. Belser Verlag (Postfach 10 05 61, D-70004 Stuttgart, fax 0711 2191 320), Stuttgart og Zürich 1996, 128 s. ill. ISBN 3-7630-2329-1. DM 68.

Den tyskfødte våbenkunstner Carl-Alexander von Volborth, der blev amerikansk statsborger og længe har boet i Belgien, demonstrerer også i dette værk, at han formår at se ud over grænserne uden at tabe bevidstheden om regionernes særpræg. Solid orientering i fabelvæsenernes fantastiske univers og bredt kendskab til de heraldiske kilder karakteriserer denne herlige bog. I en letforståelig og ikke for lang tekst giver von Volborth information om de mange fantasiskabningers baggrund og betydning og gengiver dem i sin overlegne streg. Nogle har aner tilbage til oldtiden og er knyttet til dybsindig symbolik, andre er fantasifulde produkter fra vor egen tid. Det er en fornøjelse at blade sig igennem de mange prægtige farvegengivelser af drage, lindorm, basilisk, salamander, grif, panter, Pegasus, enhjørning, Kerberos, Fugl Fønix, havfrue, sirene, melusine, havmand, triton, harpy, jomfruørn, fuglemenneske, kentaur, sphinx, Pan, faun, satyr, varulv, trolld og mange, mange flere. Ethvert væsen, der ikke i dag lader sig rubricere i den normale fauna, men har eksisteret i den menneskelige fantasi, må henregnes til fabelvæsenerne. Via registret kan man finde næsten 150 forskellige. Varianter opregnes samvittighedsfuldt. I nogle tilfælde findes der ikke navne til dem på tysk. Derfor møder man også engelske udtryk. Heldigvis kan man hele tiden støtte sig til de fabelagtigt gode tegninger.

Von Volborth er yderst velorienteret i nordisk heraldik. Af de 248 illustrationer kan de 18 henføres til adelige eller kommunale våbener i Norden. Trollden som heraldisk figur i de svensk-danske slægter Trolles våbener synes udelukkende at være et nordisk fænomen. Også valravnen i det Ulfeld'ske våben er unik. Det sidste fabelvæsen i heraldikken er næppe skabt endnu.

Nils G. Bartholdy

Ældre numre af HERALDISK TIDSSKRIFT, HERALDISKE STUDIER, SHS-slips og SHS-blazer-badges (back-numbers of Heraldisk Tidsskrift, publications on heraldry, the SHS-armorial tie and blazer-badges, for sale):

Følgende numre kan stadig købes: 4, 18, 21, 22, 23, 25, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49-50 (jubilæumsskriftet), 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74 - Pris pr.stk. kr. 70, nr. 49-50 dog kr. 300.

Register til Heraldisk Tidsskrift, bind 5, nr. 41-48. Kr. 10.

Register til Heraldisk Tidsskrift, bind 7, nr. 61-70. Kr. 20.

Heraldiske Studier nr. 1. Knud Prange: Våbenanetavlen. Kr. 40.

Heraldiske Studier nr. 2. J.C. Bille Brahe: Gravmindernes Vidnesbyrd. Kr. 50.

Heraldiske Studier nr. 3. Ole Rostock: Nøgler til 808 skandinaviske skjoldholdere. København 1990. Kr. 60.

Heraldik i Norden = Heraldisk Tidsskrift nr. 49-50. Kr. 300.

SHS-slips I. Clubtie I (darkblue, w/ coat of arms in colour). Kr. 100. Udsolgt.

SHS-slips II. Clubtie II (darkblue, strewn w/small coats of arms.) Kr. 150.

SHS-blazer-badges, finest goldbraid and colours. Kr. 100.

Alle priser er excl. porto (all prices in Danish kroner and excl. postage).

Bestillinger stiles til (please send your order to):

SEKRETARIATET

Bernhard Bangs Allé 8, 2-54, DK-2000 Frederiksberg, Danmark

SHS-slips samt blazer badge.

SHS club-ties as well as blazer badge.

HERALDISK TIDSSKRIFT

Udgives af *SOCIETAS HERALDICA SCANDINAVICA*, hvis medlemmer modtager det gratis. Tidsskriftet udkommer med to numre årligt, i marts og oktober. Medlemskab koster pr. år Dkr. 225. Medlemskab én gang for alle (kun for personer): det 20-dobbelte. Heraldisk Tidsskrift kan ikke købes i løssalg.

Redaktør

Cand.mag. Poul greve Holstein, Berggreensgade 56, DK-2100 København Ø, Danmark.

Redaktionsudvalg

Riddarhusgenealog Henrik Degerman, Irjala Gård, SF-034 00 Vichtis, Finland.
Tandlæge Per Hougaard, Bülowvej 5 B, 2. sal, DK-1870 Frederiksberg C, Danmark.
Førstebibliotekar, cand.real. Harald Nissen, Dalen hageby 54, N-7000 Trondheim, Norge.
Patentkonsult Lars C Stolt, Birger Jarlsgatan 113 A, 4tr, S-113 56 Stockholm, Sverige.
Amtsdirektør, cand. jur. Ernst Verwohlt, Strandengen 4, DK-4000 Roskilde, Danmark.

Skrivende medarbejdere i Heraldisk Tidsskrift nr. 76

Arkivar, seniorforsker, cand.phil. Nils G. Bartholdy, Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9, DK-1218 København K, Danmark.
Afdelingschef, fil.kand. Tom C. Bergroth, PB 675, SF-20101 Åbo, Finland.
Adjunkt, Ph.D. Peter Kurrild-Klitgaard, Nørre Søgade 39, 3. sal, DK-1370 København K, Danmark.
Førstebibliotekar, cand.real. Harald Nissen, Dalen hageby 54, N-7000 Trondheim, Norge.
Patentkonsult Lars C Stolt, Birger Jarlsgatan 113 A, S-113 56 Stockholm, Sverige.

Societas Heraldica Scandinavica

Stiftet 1959 i København, er samlingspunktet for alle heraldisk interesserede i Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige. Heraldisk Selskab har styrelsesmedlemmer i alle de nordiske lande, og foruden Heraldisk Tidsskrift udsender det skriftserien *Heraldiske Studier*.

Heraldisk Selskabs styrelse

Arkivar, seniorforsker, cand.phil. Nils G. Bartholdy, Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9, DK-1218 København K, Danmark (næstformand).
Afdelingschef, fil.kand. Tom C. Bergroth, PB 675, SF-20101 Åbo, Finland.
Advokat Hans Cappelen, Olav Vs gaten, N-0161 Oslo, Norge.
Forskningskoordinator, cand.scient. Steen Clemmensen, Bybæpark 36, DK-3520 Farum, Danmark.
Cand.mag. Poul greve Holstein, Berggreensgade 56, DK-2100 København Ø, Danmark (redaktør).
Adjunkt, Ph.D. Peter Kurrild-Klitgaard, Nørre Søgade 39, 3. sal, DK-1370 København K, Danmark.
Civilingeniør, cand.polyt. Bo Møller, Bækkeskovvej 23, DK-2700 Brønshøj, Danmark (kasserer).
Statsheraldiker, fil.dr. Clara Nevéus, Riksarkivet, Box 12541, S-102 29 Stockholm, Sverige.
Departementschef Birgir Thorlacius, Bólstaðarhlíð 16, IS-105 Reykjavík, Island.
Antikvar, cand.mag. Allan Tønnesen, Álholmvej 78, DK-2500 Valby, Danmark (formand).
Forskningsassistent, cand.phil. Susanne Vogt, Bernhard Bangs Allé 8, 2-54, DK-2000 Frederiksberg, Danmark (sekretær).

Afsendt
24/11 2021

ISSN 0440-6966